

ÅRSRAPPORT

JURIDISK RÅDGIVNING FOR KVINNER

1976

Utarbeidet av:

Torill Myhren
Margaret Hagevik

INNHOLDSFORTEGNELSE

	Side
I PRESENTASJON	
Den forskningsmessige side	1
Arbeidsformen	1
II SKRIFTLIGE ENKELTHENVENDELSER	
Presentasjon overfor publikum	2
Registrering av opplysninger	3
Tabeller	9
Generelt inntrykk av klientene	15
III MUNTlige ENKELTHENVENDELSER	
Registrering av opplysninger	16
Generelt inntrykk av klientene	21
Forholdet mellom sakstype og klientene	
Utdannelse og sivilstand	22
Nærmere om Kvinnehusprosjektet	22
IV PRINSIPIELT ARBEID	
Prinsipielt arbeid i vårsemesteret	
Prinsipielt arbeid tatt opp på bakgrunn av hen-	
vendelser fra klienter	24
Prinsipielle saker tatt opp av eget initiativ	27
Prinsipielt arbeid i høstsemesteret	

I Presentasjon

Fri rettshjelp for kvinner skiftet i høst navn til Juridisk rådgivning for kvinner. Grappa har i 1976 fortsatt arbeidet med å yte rettshjelp for kvinner utfra en firedelt målsetting. Den skal gi juridisk råd og veiledning til kvinner, undersøke rettshjelpsbehovet blant kvinner, undersøke nærmere kvinners rettslige stilling og gi juridiske studenter trening i praktisk juridisk arbeid.

Virksomheten startet i januar 1974 med å ta imot skriftlige henvendelser fra hele landet. Pr. i dag (1. des. 1976) har vi mottatt 684 slike henvendelser. I november 1975 åpnet vi et kontor i Kvinnehuset, Rådhusgata 2, der medlemmer fra Juridisk rådgivning for kvinner har kontortid to ganger i uka for å ta imot muntlige henvendelser fra kvinner bosatt i Oslo. Pr. i dag er det kommet 143 henvendelser til dette kontor.

Rettshjelpsvirksomheten kom istand fordi vi mente at kvinner på grunn av sin ofte svakere økonomiske og sosiale stilling har vanskelig for å søke rettshjelp hos advokat eller gjennom andre tradisjonelle rettshjelpskanaler. I den tiden vi har holdt på har det også vist seg at vi har nådd fram til grupper av kvinner som ellers ville hatt vanskelig for å ivareta sine rettigheter.

Den forskningsmessige side

I løpet av de tre år Juridisk rådgivning for kvinner har eksistert, har det kommet tilsammen 827 skriftlige og muntlige henvendelser. Gjennom disse har vi fått innhentet verdifulle opplysninger om kvinners virkelighet, og således fått kartlagt en del av kvinners rettsproblemer. Vi vil gjerne bruke dette materialet som et utgangspunkt til videre forskning om kvinners rettsstilling. Det er håp om at en slik klargjøring av kvinners juridiske situasjon vil bidra til å rette opp diskriminerende trekk i lovgivningen og at kvinners situasjon blir viet større oppmerksomhet ved utforming av nye lover.

Arbeidsformen

Juridisk rådgivning for kvinners organer er fellesmøtet, arbeidsutvalget og de enkelte grupper.

Fellesmøtet er gruppas høyeste organ. Det vedtar ved vanlig flertall de retningslinjer som gruppa skal drives etter og avgjør prinsipielle spørsmål. Fellesmøter holdes hver tredje mandag.

Arbeidsutvalget har ansvaret for det daglige koordineringsarbeidet. Dette arbeidet består hovedsakelig i å fordele innkomne forespørsler på gruppene og ta standpunkt til praktiske problemer som oppstår. En vitenskapelig assistent er daglig leder for gruppa. Hun har fast plass i arbeidsutvalget. Dessuten møter en representant fra hver gruppe. Arbeidsutvalgsmøtet er en gang i uka.

Gruppene har 5-6 medlemmer. De skal gi konkret retts-hjelp i de saker de får ansvaret for. Sakene som kommer inn, blir fordelt mellom medlemmene i gruppa. De enkelte saksbehandler legger fram saksforholdet i sine saker i gruppa, og deltakerne diskuterer problemstillinger og hvordan problemene skal løses. De finner hvilke opplysninger som kan være nødvendig å innhente og hvilke personer som har god kjennskap til rettsområdet og som saksbehandleren derfor bør søke råd hos. I løpet av uken tar hun så kontakt med disse. På neste møte blir saken igjen tatt opp i gruppa og diskutert før svar blir sendt til klienten. Saksbehandlingen i grupper er viktig og verdifull. Den blir betryggende og nøyaktig, og gir dessuten den enkelte deltaker trening i å arbeide sammen med andre.

Denne behandlingsmåten gir også grunnlag for prinsipielle diskusjoner om hvordan kvinners rettslige stilling er. Arbeidet i gruppene går derfor ut på, i tillegg til å behandle enkelthenvendelsene, å ta opp prinsipielle spørsmål for således å se sammenhengen mellom rettsreglene og det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret.

Nedenfor kommer en presentasjon av såvel enkelthenvendelser som prinsipielt arbeid. Skriftlige og muntlige (i Kvinnehuset) henvendelser behandles hver for seg.

II SKRIFTLIGE ENKELTHENVENDELSER

Presentasjon overfor publikum.

På grunn av begrenset kapasitet og usikre bevilgninger har vi drevet lite opplysningsvirksomhet om oss selv. Vi har spredt informasjon om Juridisk rådgivning for kvinner gjennom artikler i aviser og ukeblad. Etter hvert slikt PR-framstøt har saksmengden økt betrakte-

lig. Særlig medførte et innlegg i lokalaviser rundt om i landet en stor tilgang på saker. At saksmengden stadig øker, tar vi som et tegn på at vi begynner å synke ned i folks bevissthet.

Registrering av opplysninger.

De data som er framkommet fra de skriftlige henvendelsene baserer seg kun på de opplysninger klientene selv har gitt i sine brev. Det er således ikke foretatt noen forespørsler direkte overfor klienten om disse forhold.

Tabell I. De registrerte rettsspørsmål.

<u>Sakstype</u>	<u>Antall</u>	<u>Prosent</u>
1. Abort og fødselsrett	3	1.5
2. Arbeidsrett	9	4.5
3. Arverett	7	3.5
4. Erstatning og forsikring	4	2.2
5. Familierett	85	42.9
6. Forvaltning	4	2.2
7. Husleierett	4	2.2
8. Kjøpsrett/obligasjonsrett	5	2.5
9. Personrett	9	4.5
10. Skatterett	4	2.2
11. Strafferett	3	1.5
12. Tingsrett/konkursrett	8	4.4
13. Trygde- og sosialrett (herunder klage på vedtak)	25	12.6
14. Forespørsler om fritt rettsråd, fri sakførsel o.a.	2	1.1
15. Forespørsler ellers	12	6.0
16. Henvendelser uten spesifisert problemstilling	14	7.0
 Totalt for 1976	 	
	198	100.0
	.....	.....

Som tabellen viser er hovedtyngden av rettsspørsmålene av familierettslig art, dvs. hele 42.9%.

Tabell II viser fordelingen av spørsmålene innen familierettens område.

Tabell II.

<u>Sakstype</u>	<u>Antall</u>	<u>Prosent</u>
Separasjon/skilsmisse	33	38.8
Felleseieskifte	15	17.6
Bidrag	5	5.8
Barnefordeling/samværsrett	8	9.4
Samliv uten vigsel	8	9.4
Husmorens rettigheter i ekteskapet	8	9.4
Adopsjon	2	2.3
Spørsmål om særeie/felleseie	6	7.0
<hr/>		
Totalt	85	100.0
	.....	.....

Kommentar til tabellene.

Som det framgår av tabellene er de fleste henvendelser av familierettslig art, herunder redegjørelse for reglene vedrørende separasjon og skilsmisse som største gruppe. Det bør anføres at flere av henvendelsene som er rubrisert under separasjon/skilsmisse også fremmer spørsmål om skifte, barnefordeling osv.

Familierett:

Noen av henvendelsene gjaldt spørsmål om hvordan man best skulle sikre barnas økonomiske fremtid hvis foreldrene skulle skilles eller hvis den ene skulle dø. Vi satt i enkelte tilfeller opp utkast til ektepakt.

I et par av tilfellene var det aktuelt med delt foreldremyndighet. Dette kan foreldrene avtale, men det kan ikke bestemmes ved dom.

I et tilfelle hadde ektemannen presset kona til å skrive under på pantsettelseserklæring for bolighuset, som var hennes særeie, for å oppta lån til finansiering av nytt fjøs. Så ble hun og hennes far og barna hevet på dør da han innledet et forhold til en annen kvinne. Nå har de i flere år bodd i et sommerhus uten bad og toalett. Mannen har misligholdt lånene, og gården som opprinnelig var hennes fars, skal på tvangsauksjon.

Vi har hatt en henvendelse fra en ugift mor som pekte på hvor liten realitet det er i farens lovbestemte plikt til å støtte henne økonomisk i de siste 3 mnd. før fødselen. Hvis han ikke betaler, forskutteres det ikke av bidragsfogden. Det er bare forskudd på løpende

bidrag som blir ytt av bidragsfogden, og ved henvendelse til bidragsfogdens kontor fikk vi opplyst at farens bidragsplikt før fødselen, ikke regnes som løpende bidrag. Den eneste muligheten bidragsberettigede har, er å forsøke å tvangsinn drive bidraget hos faren.

Vi har hatt flere saker som viser at reglene om forskuttering av bidrag er utilfredsstillende, eller at den praksis som blir fulgt i slike saker virker svært uheldig for den bidragsberettigede.

Faren hadde i en av sakene fått samværsrett til en gutt på fem år etter en skilsmisse. Gutten får nerveproblemer av besøkene, og nekter nå å følge med faren. Moren lurte på om samværsretten kan utsettes til gutten kommer over problemet, evt. til han blir eldre.

Abort og fødselsrett:

En av henvendelsene ad dette emne kom fra en kvinne som hadde søkt abort og ville klage på behandlingen i legenemnda. Hun kalte det selv for "skjærsilden". Hun ble blant annet fortalt at sjansene for å bli steril var på 20% etter et abortinngrep. Hun har selv klaget til rette instans, Fylkeslegen.

Ellers var det noen som gjerne ville ha opplysninger om den nye abortloven, og andre som lurte på permisjonsrettigheter ved fødsel.

Arbeidsrett:

Her har vi hatt flere interessante saker. Blant annet har vi fått brev fra en kvinne som har vært ansatt i et firma i nesten 12 år. Hun har blant annet hatt ansvaret for regnskapsførselen ved mindre bedrift som firmaet eier. Dette ansvaret ble hun fratatt da hun organiserte seg. Det var videre skjevheter i lønnsforholdene i firmaet. Alminnelige ansiennitetsprinsipper ble fraveket til fordel for en ung mann som kun hadde ½ års kontorpraksis og dårligere utdanning enn klienten.

Vi har hatt et par henvendelser med spørsmål om rett for arbeidsgiver til å si opp i prøvetiden pga. graviditet, samt hvor lenge man må ha vært ansatt i arbeidslivet for å få rett til permisjon.

Vi har også en klart usakelig oppsigelse av en tidligere psykiatrisk pasient. Det kommer til å bli reist sak, så vi har kontaktet advokat.

En av henvendelsene kom fra en kvinne som mener seg usaklig oppsagt fra en stilling som husmor i et statspensjonat. Hun har hatt advokathjelp og har klaget. Klagen førte ikke fram pga. frister som ikke ble overholdt. Hun søkte billighetserstatning av staten, men hørte ingenting derfra. Det viste seg at saken hennes var blitt lagt i feil bunke i departementet, og dermed kommet til feil departement. Dette ble oppklart, og departementet lovet svar.

En annen usaklig oppsigelse kom fra en kvinne som hadde fått løfte om arbeid på en fabrikk, hvor det skulle være muligheter for å forsøke seg i forskjellige jobber slik at hun kunne finne noe som passet. Etter to måneder ble hun oppsagt da hun ikke greidde å utføre arbeidet hun ble satt til.

Vi har videre mottatt forespørsler om retten til å amme i arbeidstiden, og retten til lønn i forbindelse med svangerskapspermisjon. En kvinne hadde fått uriktig melding om oppsigelse. Hun har søkt om erstatning, og etter nå to år var søknaden ennå ikke behandlet.

Arverett:

Henvendelsene gjaldt stort sett hjelp til å sette opp testament, og større arveoppgjør der en av loddeierne, som regel vår klient, følte seg forbigått.

En av klientene spurte om muligheten for å gjøre sønnens onkel's løfte om at han ville testamentere sin gård til ham bindende. De ville nemlig bygge hus til denne sønnen på gårdstomten.

Erstatning og forsikring:

De fleste problemene oppsto i forbindelse med ulykker. I ett tilfelle får ikke kona erstatning for tap av forsørger da man er kommet fram til at han kjørte bil i alkoholpåvirket tilstand.

En av sakene gjaldt hjelp til å søke om erstatning for varig skade etter en motorsykelulykke.

Forvaltning:

En av henvendelsene kom fra en kvinnegruppe som ville være høringsinstans og i hvertfall få se forslaget

til denne kommunes barnehageprogram for 76-80. Grupper var blitt nektet begge deler. Når det gjelder retten til å være høringsinstans er det opp til organet selv å velge, men det er underlagt et likhetsprinsipp. At de ikke fikk se forslaget kommer antagelig av at det er unntatt offentlighet som internt arbeidsdokument.

Vi fikk videre brev fra en kvinne som hadde søkt om ettergivelse av restskatt. Dette ble avslått av formannskapet. Vi måtte bare henvise til ombudsmannen, som bare kan omgjøre dersom formannskapets skjønn lider av grove feil.

En klient ville ha hjelp til en klage til et El-verk for mangelfull levering av strøm

Husleierett:

De fleste problemene kommer fra leietakere som er oppsagt med urimelig kort varsel, eller usakelig grunnlag.

En kvinne lurte på hvilke midler hun hadde til rådighet overfor vaktmesteren i blokken da han stadig låste seg inn i klientens leilighet og ødela ting. Han lot til og med andre overnatte der.

Kjøpsrett/obligasjonsrett:

Foruten vanlige inndrivelsesaker, fikk vi en henvendelse fra en kvinne som ved en feil fra arbeidsgiverens side hadde fått utbetalt feriepenger to ganger. Spørsmålet var om hun var pliktig til å tilbakebetale pengene da hun ble krevet ca. ½ år senere.

Personrett:

En av sakene kom fra to skoleelever som følte seg krenket av skolens rektor og sin tidligere husvert. Saken var at jentene hadde satt inn en annonse i lokalavisen for å skaffe seg et bedre sted å bo. Annonsens tekst var "skoleelever i nød søker leilighet". Både rektor og husvert hadde reagert voldsomt på dette og jentene var blitt kalt inn til rektors kontor hvor de hadde fått en grundig overhaling.

Vi har videre fått spørsmål fra umyndige om de har lov til å flytte sammen med sin forlovede uten å spørre foreldrene.

Skatterett:

Henvendelsen gikk stort sett ut på å få rede på klageinstanser ved iligning av for høy skatt.

Tings/konkursrett:

En av henvendelsene var en forespørsel om beiterett ved jordskifte av småbruk. En annen gjaldtekspropriasjon og en tredje gjaldt verdsettelse av føderåd. Et kvinne ville ha greie på fremgangsmåten for å få fjernet sjenerende trær på naboeiendommen. En spørsmål gjaldt tolking av skjøte som blant annet inneholdt klausul om åseterett.

Ellers var det noen som ville vite framgangsmåten ved tvangsauksjon.

Trygde og sosialrett:

Denne gruppen hadde flere henvendelser i forbindelse med stønader til enslige forsørgere. Det var stønader til fraskilte og separerte og til ugifte mødre. En kvinne lurte på om hun hadde rett til støtte for pleie av sin gamle far. Vi fikk et par forespørsler om trygdeytelser blir gitt til nordmenn bosatt i utlandet. Dessuten fikk noen hjelp til en anke til trygderetten da de hadde fått avslag på sine søknader.

Forespørsler ellers:

Noen av disse var spørsmål om litteratur til forskjellige kvinneorganisasjoner. Dessuten var noen av henvendelsene fra personer som hadde rømt fra psykiatriske sykehus og som ville ha hjelp til å klage til politiet fordi de var tvangsinnlagt osv. Det var svært vanskelig å vite hva vi skulle gjøre med disse henvendelsene da det var tydelig at disse menneskene var alvorlig syke og de fleste led av tvangsnevroseser.

Forespørsler uten spesifisert problemstilling:

Dette er ofte saker der klienten spør om regler på

forskjellige områder i samme henvendelse. Flere av disse kommer fra forutseende personer som gjerne vil gardere seg hvis de skulle få problemer av den art de spør om.

TABELLER

Gruppen har ikke benyttet seg av spørreskjema eller på annen måte aktivt forsøkt å innhente opplysninger om klientene. Som det derfor vil fremgå av tabellene er det ofte at klientene ikke har opplyst noe om seg selv. I ekteskaps sakene (separasjon/skilsmisse) er dog opplysningsfrekvensen høy.

Tabell III

Klientene (status)	Totalt Prosent	
- husmor	20	10.1
- pensjonist	4	2.2
- trygdet	8	4.4
- vaskehjelp/hushjelp	3	1.5
- Handel/kontor	10	5.0
- lærer	3	1.5
- student	7	3.5
- skoleelev	6	3.3
- gårdbruker	1	0.5
- leilighetsjobber	1	0.5
- selvstendig næringsdrivende	2	1.1
- helsesektoren	2	1.1
- yrkesaktiv men ikke oppgitt yrke	12	6.6
- ikke oppgitt (antakelig mange hjemmearbeidende husmødre)	119	60.1
Totalt	198	100.0

Kommentar til tabell III:

Da hovedtyngden av vår saksmengde ligger i gruppen separasjon/skilsmisse og problemer i forbindelse med dette, er det ikke overraskende at de fleste klientene oppgir å være husmor. Som husmor har man ofte en følelse av å være stilt utenfor når det gjelder å ha rettigheter ved separasjon og skilsmisse. Ofte er de blitt fortalt av mannen at de ikke har noen rettigheter i det hele tatt. Klientene henvender seg da til oss for å høre om det er riktig det mannen har sagt.

Som nevnt har hovedtyngden av klientene ikke oppgitt hva slags yrke de har. Av brevene er det dog ofte lett å anta at de er husmødre. Av hensyn til ikke å bruke udokumenterte opplysninger i tabellen har vi derfor unnlatt å føre dem opp som husmødre.

Av tabellen fremgår det at klientene har lavtlønnsyrker og at de ofte er trygdet. Punktet "yrkesaktive, men ikke oppgitt yrke" innebærer med stor sannsynlighet at det dreier seg om lavtlønnsyrker. Dette kan man lett lese av måten brevet er formulert på og også av mannens yrke. (Kvinner har oftest ikke yrker som ligger over mannen i status).

Tabell VI

<u>Klientene</u>	<u>Total</u>	<u>Prosent</u>
Alder: - under 20	4	2.2
- mellom 20 og 30	36	18.1
- mellom 30 og 50	58	29.2
- mellom 50 og 75	27	13.6
- resten ikke oppgitt	73	36.8
	198	100,0
	.....	.....

Kommentar til tabell VI:

Gruppen har hatt få henvendelser fra den yngre aldersgruppen. De yngstes problemer har dreiet seg om abort og om myndighetsalder. Etter et PR-framstøt i uke - bladet "Det Nye", kom det dog en god del henvendelser fra gruppen 20-30 år, hvorav hovedtyngden lå midt i 20-årene. Man ser at de fleste henvendelsene kommer fra klienter i alderen 30 - 50 år. Antallet er jevnt fordelt, men hovedtyngden ligger nok mellom 35 og 45 år. Deres problemer ligger oftest i gruppen familierett, med hovedvekt på separasjon/skilsmisse.

Endelig har vi hatt endel eldre klienter, i alderen 50 - 75 år. Sakstypene her var mer variert, fra arv og skifte, kommunal støtte og trygd m.m.

Resten er ikke oppgitt, men av brevene kan en ofte anslå alderen til mellom 25 og 45 år. Hovedtyngden av klientmassen ligger altså i denne aldersgruppe.

Tabell V

Klientenes sivilstand	Total	Prosent
- gift	56	28.2
- ugift	30	15.1
- enke	8	4.4
- fraskilt	17	8.5
- separert	13	6.5
- resten ikke oppgitt	74	37.3
	198	100.0
	.....	.....

Kommentar til tabell V:

De fleste klientene som henvendte seg ^{til oss} var gifte. Dette er ganske naturlig da de fleste sakene dreier seg om separasjon/skilsmisse. Oftest skrev de uten mannens vitende og var redde for at han skulle få vite om at de hadde skrevet til oss. Mange av henvendelsene fra de gifte kvinnene dreide seg også om kvinners rettigheter i ekteskapet. Av brevene fremgikk det at mannen levet som en tyrann hjemme og at hun knapt fikk penger til annet enn mat. Likeledes holdt mannen henne i "sjakk" ved å si at om hun fant på noe tøys ville hun bli jaget ut av huset uten å få noe med seg. Hun ville heller ikke få med seg barna. Brevene avslører en virkelighet som hersket i vikingetiden og ikke i vårt land med stor vekt på moral og kultur. Likevel viser det seg at det er en virkelighet for mange i dagens Norge. Av direkte konemishandling (og barnemishandling) var også noen av henvendelsene. I hvilken kuert stilling disse kvinner er, viser bare at de henvender seg til oss i anonym konvolutt og ikke til politiet eller annen myndighet der de bor.

En annen stor gruppe er de fraskilte og separerte. Deres henvendelser dreide seg for det meste om bidrag, både til barna og seg selv. De gjaldt også spørsmål ang. offentlig økonomisk støtte. Likeledes samværsrett. Etter å ha vært gjennom en separasjon/skilsmisse blir mange redde for å gå gjennom dette igjen. Vi får derfor endel henvendelser fra disse klientene angående papirløse ekteskap. Hovedtyngden av disse spørsmålene kommer dog fra yngre, ugifte kvinner, ofte studenter. Henvendelsene fra de ugifte kvinnene dreier seg ofte om rettigheter som ugift mor. Rikstrygdeverket har gjort en innsats for å spre informasjon om dette. Likevel opplever vi at informasjonen ofte ikke når frem.

I henvendelser fra enkene er det ofte arv og skifte sakene handler om. Men det er også trygd. Likeledes er det gjerne fra de eldste klientene problemer som tydelig viser hvilken svak posisjon de eldre har i vårt samfunn. Sitter man med "hendene i fanget" og ikke aktivt går inn for å få det man har krav på, får man ofte ingenting. Det kan f.eks. dreie seg om pensjon som uteblir eller kommer uregelmessig. Men det kan også være andre ting, f.eks. at de bor i gamle, trekkfylte leiligheter og ikke engang har penger til fyring.

Tabell VI

<u>Antall barn</u>	<u>Totalt</u>	<u>Prosent</u>
- ingen	27	13.6
- 1 - 2	68	34.3
- 3 eller flere	27	13.6
- ikke oppgitt	76	38.3
	198	100.0
	.....	

Kommentar til tabell VI:

Som det fremgår av tabellen har de fleste klientene ett eller to barn. Da dette er det vanlige i gjennomsnittsbefolkningen finner vi dette ganske naturlig også for vårt materiale.

En del av klientene hadde ikke barn i det hele tatt. Dette gjaldt hovedsakelig de yngste klientene, samt noen eldre ugifte klienter. De fleste av de som ikke hadde barn var ugift.

I de tilfeller klientene ikke ga opplysninger om barn var sakstypen av den art at denne opplysning var unødvendig. Oftest kom disse sakene fra eldre kvinner (over 45 år).

Tabell VII

Klientenes utdannelse	Totalt	Prosent
- akademiker / lærer	8	4.4
- håndverk	3	1.5
- kontor/handel	4	2.2
- sykepleie	1	0.5
- andre	1	0.5
- ikke oppgitt (antatt at de fleste er utdannet med kun grunnskole evt. framhaldsskole e.l.)	181	91.4
	198	100.0
	.....	.....

Kommentar til tabell VII:

Svært få av klientene oppga hva slags utdannelse de hadde. I mange av ekteskaps sakene hadde dette vært en svært nyttig opplysning for oss. Dette kan jo være bestemmende for deres sjånse til å få bidrag fra ektefellene ved separasjon/skilsmisse. Naturlig nok var det de med spesialutdannelse som oppga dette. Andre ting som kurser o.l. blir som regel ikke nevnt, da dette "ikke teller" i vårt utdannelsessamfunn.

Av brevene kan man slutte at de øvrige som ikke har gitt opplysninger om utdannelse har liten eller ikke noe utdannelse. Ofte har de ikke mer enn den obligatoriske folkeskole, og siden den obligatoriske 9-årige skole. Av brevene viser de en skremmende mangel på skrivekyndighet (ortografi).

Endel har giftet seg i begynnelsen av sin utdannelse og ikke tatt dette opp igjen etter at barna ble større.

Tabell VIII

<u>Fylkesoversikt</u>	<u>Totalt</u>	<u>Prosent</u>
Akershus og Oslo	56	28.2
Østfold	6	3.3
Hedemark	17	8.5
Oppland	4	2.2
Buskerud	5	2.5
Vestfold	4	2.2
Telemark	4	2.2
Aust-Agder	7	3.5
Vest-Agder	13	6.5
Rogaland	4	2.2
Hordaland	12	6.6
Sogn og Fjordane	6	3.3
Møre og Romsdal	10	5.0
Sør-Trøndelag	9	4.5
Nord-Trøndelag	5	2.5
Nordland	12	6.6
Troms	5	2.5
Finnmark	12	6.6
Utenfor Norge	4	2.2
	198	100.0
	.....	.....

Kommentar til tabell VIII:

Som tidligere år er det Oslo og Akershus fylker som er sterkest representert blant våre klienter. Vi har ikke hatt spesielt mye PR her, men det viser seg naturlig nok at "jungeltelegrafene" virker sterkest i den nærmeste omkrets. Klientene er godt fordelt i de to fylkene og det er ikke spesielt mange fra Oslo.

Ellers kommer de fleste klientene fra Hedemark, Vest-Agder, Hordaland, Nordland og Finnmark.

Dette skyldes for en stor del PR. Vi har hatt innslag både i lokalaviser og i distriktssendinger.

Sakene fra Oslo og Akershus, antallet her ligger på et mere jevnt nivå. Dette skyldes nok at vi er mer kjent her. Ellers er det gledelig å se at alle fylkene er representert. Spesielt er det behov for oss i de tre nordligste fylkene hvor det kan være en dagsreise til nærmeste advokat. Å ha et sted å skrive til betyr

ofte en lettelse for disse klientene. Ofte er sakene av en slik art at brevkontakt er tilstrekkelig.

Generelt inntrykk av klientene.

De fleste klientene fremstiller sin sak enkelt og greit. Ofte er de meget klare og systematiske med oppsatte spørsmålsstillinger. Andre er ikke fullt så klare, men likevel forståelige når man leser brevet to ganger. Noen få av henvendelsene har vært fullstendig uten sammenheng og umulig å forstå hva klienten egentlig ønsker. I disse tilfelle har det imidlertid ved hjelp av et og annet ord vært mulig å ane hva det dreier seg om. Vi har da skrevet tilbake og antydnet hva vi tror klienten mener og ønsker, og bedt henne sende flere opplysninger. I de fleste tilfelle har vi da ikke hørt noe mer fra dem. Dette kan være personer som er fullstendig sinnsforvirret, eller personer som absolutt ikke evner å sette sine tanker ned på et papir. Det siste er ikke utenkelig. Det disse gir oss en påminnelse om, er alle de menneskene vi ikke når, som ikke engang greier det de har greidd, nemlig å postlegge et brev. For disse menneskene er vår virksomhet uten betydning. Vi vil aldri kunne nå dem på denne måten. I følge "Rettshjelpsundersøkelsen" til Ståle Eskeland og Just Finne (PAX) er oppsøkende virksomhet den eneste måten å få kontakt med disse på. Og da direkte ved husbesøk. Gruppen har vært inne på denne tanke, men det ligger foreløpig på is, av kapasitetsgrunner bl.a.

Men de kvinner som er flinke til å fremstille sin sak er ikke nødvendigvis like kyndige når det gjelder sine rettigheter, både i ekteskapet og ellers i samfunnet. Uvitenheten er ofte skremmende.

Noen av klientene har tidligere vært i kontakt med advokat, men hatt liten nytte av denne. Ofte har denne gitt misvisende informasjon, eller brukt altfor lang tid med saken (forhølet). Dette siste kan være i tilfelle der mann og kone har felles advokat i en separasjonssak, og hvor advokaten er fullstendig på mannens side.

Noen få klienter henvender seg til oss som en siste utvei etter å ha gått "runden" hos fylkesmann, departement, og domstoler. Det vi da kan gjøre, er å ta saken opp til prinsipiell debatt. Noe konkret kan vi selvfølgelig ikke gjøre for klienten når saken har vært endelig avgjort,

III MUNTlige ENKELTHENVENDELSER

Registrering av opplysninger.

De data som er framkommet fra de muntlige henvendelsene baserer seg på spørsmål vi har stilt klientene ved konsultasjonene. Vi har forsøkt å stille alle klientene de samme spørsmål. Disse har vi utarbeidet nettopp med sikte på statistisk bruk. Vi har informert klientene om hva disse opplysningene skal brukes til, og spurt om de har noe imot at vi stiller dem spørsmålene. Det har de ikke hatt.

Tabell IX - De registrerte rettsspørsmål.

<u>Sakstype</u>	<u>Totalt</u>	<u>Prosent</u>
1. Abort og fødselsrett	1	0.6
2. Arbeidsrett	4	2.7
3. Arverett	4	2.7
4. Erstatning og forsikring	3	2.0
5. Familierett	80	55.9
6. Forvaltning	3	2.0
7. Husleierett	10	6.9
8. Internasjonal privatrett	(3)	(2.0)
	(Se personrett)	
9. Kjøpsrett/obligasjonsrett	5	3.4
10. Personrett	3 (6)	2.0 (4.1)
11. Strafferett	4	2.7
12. Skatterett	1	0.6
13. Tingsrett/konkursrett	3	2.0
14. Trygde/sosialrett (herunder klager på vedtak)	12	8.3
15. Forespørsler om fri sakførsel osv.	3	2.0
16. Forespørsler av ikke-juridisk art	3	2.0
Totalt for 1976	143	100.0
	.....	

Som tabellen viser er hovedtyngden av rettsspørsmål også her av familierettslig art, dvs. hele 55.9%. Tabell X viser fordelingen av spørsmålene innen familierettens område.

Tabell X

<u>Sakstype</u>	<u>Totalt</u>	<u>Prosent</u>
Separasjon/skilsmisse	28	35.0
Felleseieskifte	10	12.5
Barnefordeling	9	11.2
Samværsrett	8	10.0
Samliv uten vigsel	6	7.5
Husmorens rettigheter i ekteskapet	7	8.7
Farskap	3	3.7
Spørsmål om særeie/felleseie	9	11.2
	<hr/>	
Totalt	80	100.0
	.....	

Kommentar til tabellene:

Arbeidsrett:

Et par av henvendelsene har kommet fra kvinner som mener seg oppsagt på usakelig grunnlag. Ellers har det vært spørsmål om oppsigelsesvern under svangerskapspermisjon, og spørsmål om lønn under svangerskapspermisjonen.

Arverett:

Det har delvis dreiet seg om kompliserte arveoppgjør som har pågått gjennom flere år. Vi har i noen tilfelle bare måttet sende saken videre til advokat. To av henvendelsene gjaldt oppsetting av testament, og vi hjalp klienten med å sette opp et utkast.

Erstatning og forsikring:

En av henvendelsene gjaldt krav på erstatning for tap av forsørger da hennes mann omkom ved en bilulykke. En annen klient lurte på om det var mulig å rette erstatningskrav mot en lege for feil behandling.

Forvaltning:

Spørsmålene dreide seg om hjelp til å sette opp en klage på arbeidsmåten i et barnehagestyre samt klager på det offentlige.

Obligasjonsrett:

Her er det oftest spørsmål om hjelp til inndrivelse av penger klientene har til gode.

Personrett:

To av sakene gjaldt misbruk av foto i pressenuten avbildedes samtykke. Dessuten får vi forespørsler om retten til å ta tilbake sitt pikenavn.

En gruppe for seg er henvendelser fra kvinner som enten selv er utenlandske eller er gift med utenlandske menn. Disse har spørsmål angående felleseieskifte når noen eiendeler er i Norge og andre i utlandet. Det er ofte vanskelig å finne hvilket lands regelsett som skal brukes.

Vi har videre mottatt spørsmål fra noen kvinner som hadde giftet seg med utlendinger og flyttet til utlandet før 1948. Disse mistet sitt norske statsborgerskap. Nå vil de flytte tilbake til Norge, og synes det føles urettferdig at de må stille på lik linje med andre utlendinger når det gjelder oppholdstillatelse.

Strafferett:

I ett av tilfellene hadde en lege åpenbart brutt sin taushetsplikt, noe som hadde katastrofale følger for vår klient.

Ellers er det flere som vil reise søksmål mot personer de føler seg krenket av, men ofte mangler grunnlag for slikt søksmål.

Tingsrett/konkursrett:

Disse henvendelsene gjelder ofte spørsmål ang. tvangsfullbyrdelse. En av sakene var ganske interessant. Klienten var skilt ved dom, og et uformelt skifte hadde funnet sted. Det viste seg at mannen hadde stiftet gjeld ved kjøp av kjøleskap og komfyr istedet for å betale kontant med penger klienten hadde gitt ham. Dette kom fram under rettssaken, og mannens ansvar for gjelden ble da stadfestet. Klienten trodde dermed at saken var i orden, helt til i høst da hun plutselig fikk melding om at det skulle holdes tvangsauksjon i hennes hjem over kjøleskapet og komfyren. Dette er det adgang til etter lov om fordringhaveres dekningsrett §2-8,2. ledd.

Husleierett:

Noen av klientene var blitt oppsagt fra sine leiligheter/hybler til andre frister enn de som står i loven/leiekontrakten. Vi underrettet dem om hvor lenge de kunne kreve å bli boende der.

En sak gjaldt bristende forutsetninger ved bytte av leilighet.

Trygde/sosialrett:

Henvendelsene går som regel ut på rettledning som hva klientene har krav på av uføretrygd, barselpenger, arbeidsledighetstrygd osv.

Familierett:

De aller fleste henvendelsene hører hjemme under denne kategorien. Mange av klientene ønsker generelle fremstillinger av reglene vedrørende separasjon/skilsmiss, felleseieskifte, barnefordeling. Det er skremmende å oppdage hvor mange kvinner det er som ikke tror at de har krav på noe som helst hvis de vil skilles fra mannen. De største problemene oppstår ved skifte av den felles bolig. Begge vil gjerne ha eiendomsretten, men kona kan ofte ikke betale ut mannen, selv med pantobligasjon som ikke forfaller før om flere år. Dette beror på at kona ikke har sjanset til å få seg inntektsgivende arbeid og således ikke midler til å betale mannen med. De tilfelle der kona har omsorgen for mindre barn får hun som oftest bruksretten til boligen, så denne volder ikke så store problemer.

Ellers er det noen som lurere på om mannen kan nektes samværsrett til barna, og andre slåss om foreldreretten.

Det er skremmende at det i de aller fleste skilsmissene er alkoholproblemer som er årsaken. I svært mange tilfelle har det også foregått grov konemishandling. Voldtekt i ekteskapet forekommer ofte i disse tilfellene

Noen av klientene har vi sendt til advokat med en gang, og der er de blitt hjulpet til midlertidig separasjon og skilsmiss.

Det er nå flere enn før som er interessert i å vite forskjellen på særeie og felleseie. Dette er som oftest klienter som har tenkt å inngå ekteskap i nær framtid.

Flere av henvendelsene gjelder spørsmål om partenes rettigheter og plikter overfor hverandre når de lever sammen uten å være gift. Noen vil ha hjelp til utkast til avtale mellom partene.

Klientene

- Alder:** Klientenes alder varierte fra 20 -68 år. De fleste er i slutten av 20 - årene, begynnelsen av 30 - årene.
- Sivilstand:** De aller fleste var gift eller midt i en skilsmisse. Noen var enker, og bare et fåtall hadde aldri vært gift.
- Barn:** Klientene hadde gjennomsnittlig 2 barn.
- Utdannelse:** Noen av klientene hadde utdannelse utover examen artium. De fleste hadde realskole og handelsskole o.l.
- Stilling:**
husmor	44	-	30.7%
Kontorassistent	19	-	13.2%
trygdet	12	-	8.3%
sykepleier	4	-	2.7%
Hjelpepleier	6	-	4.1%
sekretær	6	-	4.1%
vaskehjelp	1	-	0.6%
fab.arbeider	1	-	0.6%
ekspeditrise	3	-	2.1%
lærer	7	-	4.8%
kunstner	3	-	2.0%
journalist	2	-	1.3%
bibliotekar	3	-	2.0%
fysioterapeut	3	-	2.0%
sentralborddame	1	-	0.6%
translatør	1	-	0.6%
vernepleier	1	-	0.6%
regnskapsass.	1	-	0.6%
frisørdame	1	-	0.6%
hjemmehjelp	1	-	0.6%
fotograf	1	-	0.6%
sos. kurator	1	-	0.6%
hushjelp	1	-	0.6%
ingeniør	1	-	0.6%
barnehaveassistent	2	-	1.3%
siviløkonom	1	-	0.6%

PR: De fleste hadde hørt om oss gjennom Sirene, aviser, ukeblåder. Noen hadde vært på Kvinnehuset og hørt om oss der. Ellers oppga klientene venninner, sosialkontorer, radio, frisørdame, Steinerskolen, Nyfeministene og Juss Buss som PR-kilder.

Generelt inntrykk av klientene.

Vi har inntrykk av at de fleste klientene var ganske flinke til å snakke for seg og til å legge fram problemene sine greitt og klart. Flere av klientene hadde en person med for å snakke for seg. Da la som regel denne personen fram saken på vegne av klienten. Som regel deltok klienten i samtalen etter en stund. Vi syntes ofte det var greitt at klienten hadde med seg et menneske, fordi en 3dje person ofte er istand til å vurdere saken mer objektivt. Svært mange av klientene var usikre på hva som var juridisk relevant i saksforholdet. Det tok ofte lang tid før de kom fram til det juridiske spørsmål, men vi lot dem fortelle så mye som tiden tillot før vi begynte å trekke ut det juridisk essensielle. Vi følte at klientene svært ofte var takknemlige for at vi hadde tid til å høre på dem og gi dem litt moralsk støtte. Ofte sa de selv at de ikke kunne fått både hjelp noe sted.

Det som bekymrer oss mest er at vi tross dette kontoret ikke når fram til de mest ressurssvake; de som trenger vår hjelp mest. En ugift mor som var hos oss pga. at hun ikke fikk bidrag verken fra det offentlige eller fra barnefaren, fortalte om jenter som bodde på det samme hjem som henne, et hjem for ugifte mødre i Oslo. Flere av disse var oppsagt på usakelig grunnlag da det ble oppdaget at de var gravide. Noen hadde jobb som stuepiker på et hotell her i byen, og en av dem ble oppsagt med den begrunnelse at hun snakket for høyt på gangen. Videre var de fleste av disse jentene innflyttere til Oslo, og bodde ofte på hybelhus som de hadde fått adgang til gjennom jobben. Når de da ble sagt opp fra jobben, mistet de også hyblene. Disse jentene hadde visstnok også problemer ang. farskap, bidrag og trygdeytelser de hadde krav på, men de var ikke interessert i å få gjennomført sine rettigheter da de hadde skrekk for offentlige kontorer og ukjente mennesker generelt. Dette var foranledningen til at vi bestemte oss for å oppsøke de hjem for ugifte mødre som finnes i Oslo. Referat fra disse henvendelsene er vedlagt. Det må presiseres at ledelsen (dvs. bestyrer-

innene) var meget positive til vårt tiltak, og det var ikke vanskelig å få innpass. Vårt inntrykk etter besøkene var at det ofte er svært vanskelig å være ugift mor i Oslo til tross for gode økonomiske stønader. Moralsk fordømmelse og vanskeligheter med å skaffe seg bolig var de største problemer.

Forholdet mellom sakstype og klientens utdanning og sivilstand.

Vi har merket oss at de fleste familierettsakene kommer fra husmødre, kontordamer og andre lavtlønnsgrupper. Klienter med høyere utdanning har oftere husleie, forvaltningsrett, tings/konkursretts - problemer. Vi tror dette skyldes at mannen i de førstnevnte tilfellene ofte alltid har ordnet opp i f.eks. husleieproblemer og tvangsauksjonsproblemer. Kvinner med høyere utdanning har oftere levet et selvstendig liv før de giftet seg og er således mer vant til å ordne opp i forskjellige saker. Det er videre i denne gruppen man finner de fleste ugifte kvinnene.

Nærmere om Kvinnehusprosjektet.

Bakgrunn.

Juridisk rådgivning for kvinner etablerte i november 1975 et eget kontor i Kvinnehuset i Oslo. Vår virksomhet der går ut på å gi muntlig rettsråd til kvinner bosatt i Oslo.

Selv om Oslo er det sted i landet som har det beste rettshjelpstilbud, har det vist seg at de nåværende rettshjelpsordninger ikke dekker behovet for retts-hjelp blant svakere stilte grupper. Vår erfaring er at kvinner ofte ikke får tilfredsstilt sitt behov for juridisk bistand på grunn av økonomisk avhengighet av ektemannen og av manglende erfaring i å ta seg fram i samfunnet på egen hånd.

De fleste av klientene har aldri vært hos advokat og har heller ikke søkt rettshjelp andre steder. En ganske stor prosent av klientene kom til oss fordi de visste at en kvinne ville behandle saken deres. De mente at en kvinne lettere ville forstå deres situasjon. Dessuten er de ofte svært følelsesmessig opprevet og flere begynner å gråte før de får fortalt problemet sitt. Da svært mange i tillegg har dannet seg et bilde av en advokat som en meget opptatt person bak et stort skrivebord, er det forståelig at det faller mange vanskelig å oppsøke denne.

Saksbehandlingen.

For at saksbehandlingen skal bli forsvarlig, går vi stort sett fram på samme måte som ved skriftlige henvendelser. Ved muntlige konsultasjoner får vi lettere tak i alle relevante opplysninger for løsning av saken. Disse noterer vi etterhvert, og tar saken med på gruppemøter for å diskutere den. Dersom saken haster, innhenter vi de nødvendige opplysninger fra lærere på universitetet eller andre pålitelige kilder og kontakter klienten omgående.

Vi har det som regel aldri å svare klienten uten først å ha sjekket om de opplysninger vi gir er riktige. Dette er nødvendig for at saksbehandlingen skal være helt pålitelig.

Den økonomiske situasjonen.

Juridisk rådgivning for kvinner har inngått en avtale med Kontor for fri rettshjelp hva angår driften i Kvinnehuset. Avtalen går i korthet ut på at vi sender søknad om økonomisk støtte til Oslo Kommune direkte til Kontor for fri rettshjelp som uttaler seg om søknaden og vidresender den til Oslo Kommune. De klientene vi har som trenger advokat kan vi henvise til advokater som er tilknyttet Kontor for fri rettshjelp. Til saksbehandlingen vår benyttes omslåsark og kartotekskort tilsvarende de som benyttes på Kontor for fri rettshjelp.

Juridisk rådgivning for kvinner mottok for 1976 kr. 60.000 fra Oslo Kommune til drift av Kvinnehuset. Pengene vil gå til avlønning av saksbehandlere samt til støtte til avlønning av vit.ass. som daglig leder. I løpet av 1976 har vi hatt 2 kvinnehushvakter i uka i 51 uker. To saksbehandlere har sittet på hver vakt. Kvinnehushvaktene er tirsdag fra kl. 11 - 15, og torsda fra kl. 16 - 20. Med disse tidspunkter håper vi å nå både hjemmearbeidende og utearbeidende kvinner.

Regnskapsoversikt.

Kvinnehushvakter	655 timer
Saksbehandling	204 "
Ialt	859 timer
859 timer à 25 kr	21.475 kr
Materialer	2.000 "
1/3 avl/2 vit.ass. lønn	3.100 "
" " " " "	1.820 "
	<hr/>
	28.395 kr.
	=====

Margaret: lønn	14.715,40
17% f.tr.	2.501,55
9,5% feriepenger	1.397,92
	<hr/>
	18.614,87
	<hr/>
Torill: lønn	8.714,75
15,8% f.tr.	1.376,93
9,5% feriepenger	827,90
	<hr/>
	10.919,58
	<hr/>

IV PRINSIPIELT ARBEID

Prinsipielt arbeid i vårsemesteret.1. Prinsipielt arbeid tatt opp på bakgrunn av henvendelser fra klienter.

- A Mødrehjemsprosjektet. Seks av gruppens medlemmer har vært med på et større prosjekt angående ugifte mødres situasjon. Spesielt de som bor på mødrehjem (hjem for ugifte mødre).

Tre av mødrehjemmene i Oslo ble kontaktet. Gry mødre og spedbarnshjem, Sebblovs stiftelse og Rachel Grepp heimen. Som vederlag for de opplysninger man søkte å finne, skulle medlemmene gi rettshjelp til dem som måtte ønske det.

Meningen var å oppsøke hvert av hjemmene to ganger eller flere for å bli kjent med jentene. Det skulle vise seg at det ikke ble slik vi trodde.

På Gry mødre og spebarnshjem fikk medlemmene en positiv mottagelse hos bestyrerinnen. Mødrene som bodde der fikk de imidlertid liten eller ingen kontakt med. De var nokså passive, selv de få som møtte opp for å høre på. Dette kan skyldes at de virkelig var slik, eller det kan skyldes at de følte en enorm avstand fra våre to medlemmer og av den grunn lukket seg. Det siste er ingen umulighet.

Erfaring fra de to andre mødrehjemmene ga motsatte resultater. Her fikk medlemmene god kontakt og med mødrene som hadde diverse spørsmål å stille.

Ingen av stedene hadde de særlige konkrete juridiske spørsmål. Årsaken kan nok være at man ikke tør utlevere seg i en forsamling eller i det hele tatt tør snakke høyt i en forsamling.

Man kunne likeledes merke en viss skepsis overfor de "vellykkede pene pikene som hadde høy utdannelse". Dette er selvfølgelig en antagelse, da man ikke har bevis for dette via uttalelser eller lignende. Medlemmene hadde også en viss motvilje mot å spørre mødrene altfor direkte (f.eks. spørreskjema) om personlige ting da de var redde for ytterligere å skape barrierer.

Undersøkelsen viser i alle fall at det er de ressursvake som havner på mødrehjem og at denne situasjonen i seg selv kan være en belastning. For nærmere studier av undersøkelsen se vedlegg I.

- B Om fengsledes familiers økonomiske situasjon.

Gruppen fikk spørsmål generelt om kvinners rettigheter når ektemannen soner dom i fengsel.
Se vedlegg II.

- C En klient som ville anmelde en voldtekt til politiet, ville gjerne ha følge til politistasjonen, da hun følte seg redd og usikker.

En av gruppas medlemmer ble med henne, men ble av politiet nektet å være med under avhøret da "dette ikke var vanlig". Vi henvendte oss da pr. brev til politimesteren i Oslo og spurte om politiet hadde noen rett til å nekte følge og hvis ikke hvorledes de stilte seg til dette spørsmål.

Svaret vi fikk var meget positivt. Etter dette ble det utarbeidet et notat med utkast til regel for politiavhør i voldtektsaker som tenkes tatt inn i påtaleinstruksen. Vedlagt ligger vårt brev til politimesteren, hans svar, samt utkastet til påtaleinstruks. Vedlegg III.

Vi vil føye til at ordningen med følge til avhørene er gjennomført i flere amerikanske stater.

- D En av våre klienter var utearbeidende, mens ektemannen var hjemme og stelte tre barn samt tok seg av det øvrige husarbeid.

Mannen ble innkalt til repetisjonsøvelse. Han søkte om utsettelse, men fikk avslag. De fikk ingen til å ta seg av barna og det endte med at hun må ta permisjon fra sitt arbeid mens mannen er i det militære.

Vi tok dette problem opp generelt og følgende spørsmål ble stilt:

Har yrkesaktive kvinner med mindreårige barn plikt til å ta permisjon når den hjemmearbeidende mannen blir utkalt i det militære?

I tilfelle hun ikke har det, hva med hennes arbeidsrettslige stilling?

Er hun vernet mot oppsigelse i denne tiden og har hun krav på lønn?

Hvem skal i tilfelle betale henne lønn, arbeidsgiveren eller det militære?

Det er her ikke snakk om at mannen skal slippe militærtjenesten, men at han får en utsettelse til f.eks. i kvinnens ferie eller når det måtte passe ellers. Sammenlign her stillingen til kvinner med små barn som blir utkalt til siviltjeneste. Dette er fritakelsesgrunn for henne.

En stortingsrepresentant stilte spørsmål angående dette i Stortingets spørretime. Svaret hun fikk viste at vedkommede minister enten hadde misforstått spørsmålet eller av andre grunner ga et uforstående svar. Stortingsrepresentanten er innstilt på å ta spørsmålet opp igjen og da ved å fremme et lovforslag. Hun vil da stå i nært samarbeid med Juridisk rådgivning for kvinner.

- E Gruppa fikk henvendelse fra en kvinnelig medisinerstudent angående bruk av sykehusjournaler i forskningsøyemed. Hun hadde fått vite at en dosent i fysiologi hadde fått tilgang til sykehusjournalen på fødeavdelingen ved Ullevål sykehus i Oslo. Undersøkelsen skulle bl.a. gå ut på å finne sammenhengen mellom på den ene side alderen på kvinner i første menstruasjon og høyde/vekt, og sammenhengen med sosial bakgrunn på den annen side. Tillatelsen var gitt av overlegen på avdelingen og dette er i samsvar med vanlig praksis. Gruppa mente at sykehusjournaler, spesielt ved gynekologisk avdelinger, inneholder så mange personlige opplysninger av sosial, økonomisk og personlig art, at hvem som helst selv ikke i forskningsøyemed burde få tilgang til disse. Vi synes likeledes at det er lite ansvarlig å overlate en slik bestemmelsesrett til overlegen.

I denne konkrete saken kunne opplysningene vært samlet inn på annen måte, f.eks. ved skolene hvor kvinner da selv kan ta stilling til om de vil være med på en slik undersøkelse.

Vi kontaktet Helsedirektoratet men der kunne de ikke si noe absolutt. Ønsker man å stoppe bruken av sykehusjournaler, må dette enten tas opp i legeforeningen, eller i Stortinget, slik at det kan gis generelle regler for behandlingen.

- F En enslig kvinne henvendte seg til oss angående adopsjon. Hun ville gjerne adoptere et barn, men hadde fått avslag i alle instanser på prinsipielt grunnlag. Man mener generelt at enslige ikke bør adoptere. Kvinnen henviste til en tidligere sak som også har versert i pressen der en enslig mor med ett

barn endelig fikk adoptere et barn. Hun mente da at det ikke kunne være utslagsgivende at hun hadde et barn fra før.

Gruppen tok opp spørsmålet prinsipielt. Vi kom til at det generelt er vanskelig å si at enslige ikke bør adoptere. Det er de menneskelige kvaliteter hos adoptanten som er viktigst og hvilket miljø barnet vil få. Et hjem med mor og far behøver ikke nødvendigvis være det eneste. Bor den enslige i bofellesskap med flere, kan dette være en vel så gunstig oppvekst for et barn.

Gruppen vil derfor oppfordre de rette instanser til å myke opp reglene omkring adopsjon og tilpasse dem mer vårt samfunn idag med økende antall enslige og økende antall bofellesskap hvor barn og voksne er "en stor familie."

2. Prinsipielle saker tatt opp av eget initiativ.

A Om den nye abortloven og hvorledes den virker i praksis.

Gruppen skrev et åpent brev til kvinneorganisasjonene i landet, til de forskjellige institusjoner innen helsetjenesten og til flere aviser. Brevet vakte reaksjoner over det ganske land og det førte til debatt i noen aviser.

Brevet følger vedlagt.

Vedlegg V.

B Høring på utkastet til ny navnelov.

Noen av medlemmene har i samarbeid med Kvinnesaksgruppen på jus utarbeidet kommentarer til lovutkastet.

Kommentar følger vedlagt.

Vedlegg VI.

C Seminar om familiebeskatning (Nov -76)

Mot slutten av semesteret holdt gruppen sitt sedvanlige seminar. Det gikk over to dager.

Tre av gruppene ble tildelt hvert sitt emne og skulle utarbeide et arbeidsgrunnlag. Arbeidsgrunnlagene ble laget ferdig i god tid før seminaret slik at hver gruppe kunne sette seg inn i hva de andre hadde skrevet. Dette skulle da danne grunnlag for den påfølgende diskusjonen.

Det ble nedsatt tverrgrupper slik at det i hver gruppe satt ett medlem som hadde vært med på hvert av arbeidsgrunnlagene. Dette for å kunne oppklare eventuelle misforståelser underveis.

De fire emnene var følgende:

1. Barnefamiliens skatterettslige situasjon.
2. Gifte kvinner med og uten lønnet arbeid med og uten barn.
3. Blir enslige forsørgeres situasjon forbedret eller forverret etter det nye forslaget?

Emnene ga rikelig grunnlag for diskusjon. Det ble deretter utarbeidet et sammendrag av det som kom frem under seminaret.

Sammendraget følger vedlagt.
Vedlegg VII.

D Fire av medlemmene holdt foredrag over to dobbelttimer på kvinneretten om fri sakførsel, fritt rettsråd og rettshjelpsforsikring; ved det juridiske fakultet, avd. institutt for privatrett. Emnene inngår som pensum i Kvinnerett. Man fant det etterpå nødvendig å feste foredraget på papiret da dette kan være nyttig å ha for medlemmene i gruppa. Både for å bruke i den juridiske veiledningen og også å sende til klienter som måtte be om det.

E Flere av medlemmene har som tidligere nevnt holdt foredrag på forskjellige foreningsmøter. Emnene er stort sett av familierettslig art med hovedvekt på separasjon, skilsmisse og kvinners rettigheter i ekteskapet. Dette etter uttrykkelig ønske fra arrangørene. Det viser seg stor uvitenhet blant folk om disse spørsmål. Erfaringsmessig er det god oppslutning av tilhørere og folk er ivrige til å spørre etter foredraget.

Vi forteller også kort om vår egen virksomhet.

Prinsipielt arbeid i høstsemesteret.

I løpet av høstsemesteret har det vært en jevn tilgang på saker. I begynnelsen av semesteret ble det gjort forsøk på å omorganisere de vanlige saksbehandlergruppene til det vi vil kalle temagrupper. Ved å spesialisere seg på et tema vil man lettere kunne se de enkelte henvendelsene i en større sammenheng. Vi har i høst bestått av tre slike grupper. En hadde temaet kvinner og økonomi. Det vil si at man forsøkte å finne ut de enkelte kvinners kilde til forsørgelse. En annen gruppe hadde temaet kvinner og barn, dvs. i hvor stor grad krever samfunnet at moren tar seg av barna. Den tredje gruppe skulle forsøke å finne nærmere ut om kvinners mulighet til å få juridisk hjelp, og muligheten til å få gjennomført sin rett. De sakene vi fikk imforsøkte vi å plassere i den gruppe der den naturligst hørte hjemme. Resultatet av dette arbeidet ble lagt fram på et internt seminar gruppa arrangerte i slutten av november.

Seminar.

Som nevnt ovenfor hadde vi et seminar i slutten av november over 2 dager. Første dag delte vi oss inn i tverr-grupper av de opprinnelige temagruppene og diskuterte hva vi hadde lært dette semesteret, både juridisk og kvinnepolitisk.

Da vi har hatt flere interessante saker i høst, blant annet om usaklige oppsigelser, og forbigåelse ved opprykk i stilling, og saker i forbindelse med utenlandsk rett, fant vi grunn til å ta opp flere av disse sakene på seminaret. Det var mye jus å lære og i flere konkrete tilfelle var kvinner klart diskriminert i jobben og i hjemmet.

Annen dag var emnet "kvinner og arbeid". Med utgangspunkt i et skriv fra likestillingsrådet om "oversikt over utviklingen i kvinners og menns sysselsetting 1960-1975", relevante statistikker i Statistisk Årbok, samt en disposisjon basert på forskjellige kilder utarbeidet av gruppe 3, diskuterte vi hvordan forholdene lå til rette for kvinner som ønsket lønnet arbeid. I den forbindelse holdt en av medlemmene en innledning om den nye arbeidsmiljøloven, og hvilke forskjeller den innebar fra den någjeldende arbeidervernloven. Jeg viser til vedlegg VII for nærmere redegjørelse.

Foredrag.

To av gruppas medlemmer holdt foredrag i Hasle husmorlag, som innledning til diskusjon. Temaet var ekteskapslovgivningen. Dette husmorlaget dannet studieringer, og skulle nå starte en ring om dette emnet. De ønsket at et av medlemmene i rettshjelpsgruppa skulle være studieleder i den planlagte studieringen.

Se vedlegg VIII.

3. prinsipielt arbeid.
Mødrehjemsprosjektet.

vi tok opp dette prosjektet på bakgrunn av en klient vi hadde, som bodde på et hjem for ugifte mødre. Hun oppfordret oss til å ta opp forholdene på mødrehjemmene, med hensyn til selve boforholdene, bestyrelsen, betalingen osv, kombunert med at vi yte et rettshjelps-tilbud.

Med utgangspunkt i dette startet vi opp med det formål å ta opp ugifte mødres situasjon generelt, spesielt de som bodde på mødrehjem. Grupper hadde en prinsipiell diskusjon på om vår oppgave skulle være å avdekke og undersøke mest mulig om enslige mødres situasjon, eller om vi primært skulle yte rettshjelp.

Vi fant ut at vi måtte begrense oss tid å drive rettshjelp. Det var flere grunner til at vi sløffet resten av oppgaven. Den ville nærmest innebære en sosiologisk undersøkelse, som ville ligge på siden av vår oppgave i rettshjelpsgruppen og som vi heller ikke er kompetente til å foreta. Kapasiteten vår var også begrenset. Dessuten regnet vi med at det ville være lettere å få innpass på hjemmene hvis vi kun hadde til formål å yte rettshjelp.

Vi kontaktet de tre mødrehjemmene i Oslo., Gry mødre- og spebarnshjem, Sebblovs stiftelse og Rachel Greppheimen. Det viste seg relativt greit å få innpass på disse. Rachel-Grepp var det eneste sted hvor søknaden måtte styrebehandles. På de øvrige steder gav styrerinnen inntrykk av at hun kunne ta avgjørelsen selv, men på alle tre stedene ville ledelsen først diskutere med jentene om de hadde noen interesse for et slikt tilbud.

Vi var deretter på alle tre hjemmene og hadde et møte med styrerinnen der vi redegjorde for opplegget.

Vi la opp arbeidet til å besøke hjemmene 2 og 2 av odd, flere ganger med visse mellomrom. Flere besøk regnet vi ville gjøre det lettere for oss å komme i kontakt med jentene og dermed lettere å få tak i problemene deres.

På det første møtet ville vi nærmest holde et foredrag, ihvertfall ta opp generelt problemer som angår gruppen ugifte mødre. Vi satte opp 6 emner og skrev om hvert verty (disse arbeidene er stensilert opp). Emnene var: Arbeidsrett, stønader til ugifte mødre, boligtilbud og husleierett, farsskapsspørsmålet, ekteskapsrett og kjøpsrett.

De øvrige gangene ville vi da svare på konkrete spørsmål - yte rettshjelp.

Videre utarbeidet vi et spørreskjema. for å få forskjellige opp-

opplysninger om de ugifte mødrene. Dette hadde vi tenkt å gå til alle som bodde der eller kun til de som oppsøkte oss. Hvordan vi nærmere skulle legge dette opp, ville vi ikke bestemme før vi hadde besøkt hjemmene og dermed bedre vurdere hva som ville være mest hensiktsmessig. Sa tok vi for oss hvert vårt hjem.

Gry mødre og spebarnshjem.

Berit og Ann^e Cathrine hadde fått tildelt Gryheimen⁸(heretter G⁸). På forhånd hadde vi fått høre (av klienten som oppfordret oss til å gå i gang med undersøkelsen) at G⁸ var den dyreste, strengeste og med dårligst standard i Oslo.

I februar var vi til møte med bestyrerinnen. Hun^e var positiv til tiltaket, og syntes spørreskjemaet var greit. Vi leverte hver vår erklæring på at vi har taushetsplikt som saksbehandlere. Hun fortalte at jentene hadde stilt seg interessert til tiltaket.

Vi nyttet anledningen til å spørre henne ut om stedet og klientellet. Bestyrerinnen fortalte:

Stedet, en gammel villa på Greisen, eies og drives av Frelsesarmé-en. Driften betales via de enkelte sosialkontor som jentene kommer fra, mens Oslo Kommune betaler underskuddet. Friben er kr.40 pr. døgn før fødselen og kr. 50 etter, kost og logi inkludert. Jentene betaler selv ca. 800kr.pr. mnd for seg og barnet.

Hjemmet var beregnet til kun å giuse mødrene i 6 uker i forbindelse med fødselen. Det er en tendens til å bli boende der mye lenger. Rommene skal derfor nå omgjøres til enkeltrom istedet for at 2 mødre og to barn deler værdse. Dette vil redusere kapasiteten noe, men det vil neppe gjøres så lenge det dekjelden er fullt.

Mødrene har plikt til å ta noe del i det daglige husarbeidet. De har ingen religiøse forpliktelser, men radio med morgenandakt står gjerne på om morgenen under frokosten.

Det er sjelden at noen av mødrene har arbeid. Dette skyldes dels at spebarna har behov for mye stell og omsorg, dels vansker med å finne passelig arbeid. Av disse grunner er det derfor ingen organisert barnepassing.

Aldeten var varierende, fra 16 - 26 mens vi var der. De kom fra hele landet, ingen spesiell overvekt fra noen landsdel. Klientellet er lite ensartet, det varierer sterkt f. eks. mht. ressurs-er, utdanning osv.

Det er ymse grunner til at jentene flytter dit. Det kan være forholdet til barnefaren som ryker, eller det kan være dårlig plass hjemme. Noen har fått boligå gjennom jobben, og de fleste slutter oftest av egen vilje når de blir gravide. Bestyrerinnen kjente til et tilfelle av usaklig oppsigelse blant dem som var der mens vi var der, men vedkommende var ikke selv interessert i å rippe opp i saken.

Dagene går stort sett med til barnepassj, noe husarbeid samt å sitte og prate og hygge seg.

Institusjonen fulgte ikke opp klientellet senere. En vet derfor lite om hvordan de senere har tilpasset seg og klart seg.

Vårt umiddelbare inntrykk var at dette er en form for ideell arbeid som drives av Frelsesarmeen uten å ville profitere på det. Knappe bevilgninger fra kommune og mødrenes sosialkontor tilsier en stram økonomi, som bl.a gir seg uttrykk i at stedet er relativt umoderne og lite oppusset.

Kvinnen som hadde oppfordret oss til å gå i gang med prosjektet, fremhevet Frelsesarmeens sted som et særs dårlig tilbud. Vi fikk inntrykk av at denne situasjonen skyldtes pengemangel. Vi fikk ikke høre om noe som skylde tyde på at det ble lagt bånd på jentene. De står fritt i hva de vil nytte tiden til. Større trivsel ville sikkert kunne skapes hvis tilbudet utenfor heimen ble bedret, f.eks at jentene lettere fikk jobb, plass i dag-institusjon eller at aktivitetstilbudet ble endret.

---

1. møte

1.møte fant sted 26 april. På det tidspunkt bodde 9 jenter der. 4 var mett frem til kaffetunden kl 4, da Berit og AC ankom. 1 gikk til og fra. Bestyrerinnen var ikke til stede.

Vi ble plassert noe på avstand fra de øvrige. Dette var

litt uheldig. Små barn rundt virket dels distraherende på oss, samtidig som vi var glade for å ha dem der. De var med på å bryte ned kontaktbarrieren.

Vi presenterte odd selv, Fri Rettshjelp for kvinner og opplegget vårt. Da vi spurte om hvilket av våre forberedte emner de ønsket å høre, svarte ingen av dem noe. Derfor leste vi opp det vi selv hadde laget (stønader og bolig) samtkjøpsrett og arbeid srett. Vi presiserte at tilhørerne selv måtte komme med spørsmål og kommentarer. Ingen sa noe. Det var vanskelig å registrere hvorvidt de kjedet seg eller fulgte med. En satt hele tiden og leste i et ukeblad. Sntakelig var mye av det vi sa for vanskelig å oppfatte kun ved høytledning.

DET var ingen spørsmål etter høytlesningen. Det var vanskelig å få respons selv på småprat. Dette skyldtes vel kanskje både gjensidig sjenanse og liteninteresse for mye av det vi sa.

Vi fikk et relevant juridisk spørsmål. Saken gjaldt:

Bidraget til en gravid 17år gammel pike var uteblitt fra pikens egen far. Hun hadde flyttet til Oslo i januar, og da hadde utbetalingen stoppet å komme. Ved henvendelse via sosialkontoret hadde hun angivelig fått høre at hun ikke lenger skulle ha bidrag når hun selv er gravid.

En telefon til jentas forhenværende hjemsteds bidragsfoged løste problemet. Hun skulle selv ha henvendt seg til bidragsfoged i Osloda hun flyttet. Han ville være pliktig til å uttbatale beløpet og så søke regress hos bidragsfogeden i hjemstedskommunen som så igjen ville kreve bidraget av hennes far. Ca. 500 kr ble oversendt til Oslo bidragsfoged øyeblikkelig. Disse kunne hun nå kreve utbetalt.

Etter ca. 1½ time gikk vi. Vi avtalte å komme tilbake en uke senere.

2.møte.

5 jenter var mørt frem. Denne gang satt vi alle rundt kaffebordet. Det var lettere å prate nå, vi følte oss bedre kjent, samtidig som Berit og jeg var mindre nervøse.

Vi innledet med å fortelle om løsningen på den ovennevnte sak. Ellers prøvde vi å prate om løst og fast. Bestyrerinnen var til stede, det var lettere å prate da. Berit og jeg prøvde å prate om emner vi antok opptok jentene: Sosialkontorer, fødsler, unger, stønader osv.

Etter ca. 1 time følte vi at tiden var inne til å gå. Vi hadde ikke fått noen flere saker.

Då vi gikk, avtalte vi at vi skulle komme tilbake enda en gang. Da skulle vi sitte på et kontor, i tilfelle noen heller ønsket å oppsøke oss i enerom.

Vi fant ingen grunn til å utnytte spørreskjemaet på bare 4 stk. Vi følte heller ikke at tillitsgrunnlaget var sterkt nok til at vi ville presse på et skjema. Skjemaveldet har en slik gruppe mennesker ofte vært svært meget i kontakt med.

3.møte

Etter avtalen satt Berit alene på et kontor. Jentene var godt informert om møtte, etter at bestyrerinnen hadde snakket med dem om det, det hang oppslag både på "hustavlen" og oppslag på døren til bestyrerinnens kontor hvor vi skulle være.

Berit var der ca. 40 1½ time- og en av jentene kom. Problemet hennes var at hun hadde for lite penger til deg selv og det barnet hun allerede hadde, hun ventet nå nr. 2. Sosialkontoret på hjemstedet brukte bl.a. farens barnebidrag til nr. 1 til dekning av oppholdet på Gryheimen. Hun lurte på om de hadde rett til dette. Vi lovet å undersøke det, og informerte henne om muligheten til å få utbetalt fødselsstønad før nedkomsten og farens bidragsplikt de siste 3 mnd. før fødselen - at hun måtte sørge for å få utbetalt dette nå.

Rettighetene i denne henseende var hun klar over, men hadde ikke søkt enda. Da dette ville hjelpe henne over den økonomiske kneiken, foreslo vi for henne at hun skulle sette i gang med en gang

Vi snakket etterpå med bestyrerinnen om saken. Hun og klienten hadde snakket sammen om problemet og om hva som kunne og måtte gjøres. Da Berit ringte henne opp dagen etter, hadde klienten selv kontaktet sosialkontoret, så noen hjelp fra vår side var overflødig.

=====

Det er ingen faste regler for hva Sosialkontoret skal bruke til dekning av mødrehjemsoppholdet. Det er opp til det enkelte kontor å vurdere hvor meget møten selv bør betale eller om Folketrygdens stønader skal brukes delvis til dette og hvor meget det enkelte sosialkontor vil bidra med. (Bestyrerinnens opplysninger).

Bestyrerinnen fortalte forøvrig at en annen av jentene hadde

hadde villet snakke med oss, men at det ikke hadde passet da vi var der. Hun skulle få beskjed om når vi var i Kvinnehuset.

Rapport fra Sebbelows stiftelse

Kari og Torill besøkte Sebbelows stiftelse torsdag 20/5-76. Det bodde ca. 15 jenter på hjemmet, hvorav ca. halvparten hadde født og resten ventet barn med det aller første. Jentene hadde hvert sitt rom med spesialinnredet krok for stell av spebarn. Alderen på jentene var gjennomsnittlig 20 år. Yngste mor på det tidspunkt vi var der var 15 år. Jentene kunne egentlig bare bo der 6 mnd., men det holdt nå på å bli endret til 2 år. I praksis bodde de imidlertid over 6 mnd. allerede nå.

Det var 9 jenter til stede da vi kom. Vi ~~var~~ syntes vi fikk kontakt med dem med en gang. Noen var selvfølgelig mer utadvendte enn andre, men det virket som vi nådde fram til alle. Vi hadde utarbeidet endel emner vi skulle snakke om, og lurte på om det var noe spesielt de var interessert i å høre om. De var interessert i hva vi hadde å si om forskjellige stönader til ugifte mödre, og hvordan farskap ble fastslått. Det kom fram endel spørsmål angående dette, men det meste av det vi sa virket det som de visste fra för. Det de imidlertid var mest interessert i var, om vi hadde noe greie på hvordan de kunne skaffe seg et sted å bo. Vi hadde utarbeidet en oversikt over forskjellige boordninger, slik som mulighet for å få leilighet i Obos eller Selvaag-blokker osv., kommunens ungdomskontor samt kommunal bostötte og boligtilvisning. Vi föyde ikke noe særlig nytt til hva de allerede visste så det ut til, men det var altså boligproblemet som var hovedproblemet for de fleste. Det virket ellers som disse jentene var flinke til å ta seg fram på egen hånd når det var noe de ville ha greie på.

Vi hadde ikke anledning til å snakke med jentene på tomannshånd, derfor er det mulig de hadde spørsmål de ikke ville komme fram med sålenge alle var samlet. Bestyrinnen var ikke tilstede, men da vi snakket med henne på forhånd mente hun at siden jentene visste vi skulle komme, ville de ha sine juridiske spørsmål parate. Derfor syntes hun ikke det var nödvendig at vi kom flere ganger. Vi tror imidlertid at hvis de har problemer vil de finne fram til oss på kvinnehuset.

Vi spurte hva de tok seg til ellers om kveldene. Ingen var noe særlig ute da det ikke er så mye man har lyst til å foreta seg når man er höygravid, eller man var avhengig av å stelle og eventuelt amme barnet ca. hver 3. time. De fortalte at de som regel satt i et eget røyke-rom og rökte sigaretter store deler av dagen og kvelden. de var nesten aldri samlet i stua hvor det var rökeforbud. Det var bare fordi vi ~~skulle~~ skulle komme at de hadde samlet seg den kvelden. Tydeligvis manglet de noe å beskjeftige seg med og syntes av den grunn kveldene var kjedelige. Ellers var de fornöyde med det tilbudet hjemmet ofret dem.

RAPPORT FRA RAKEL GREPPHEIMEN.

^{and}
~~Gerd~~ Sandfelt og Annie Krefting dro ut til Rakel greppheimen etter å ha kontaktet bestyrinnen for å diskutere med henne hvordan vi skulle legge opp prosjektet vårt. Vi ble enige om å ha en kveld hvor vi ~~ik~~ innledet om slike emner vi mente hadde interesse for jentene som bodde der. Så kunne vi komme igjen for å ta opp ~~KONKRETE~~ konkrete problemer de hadde. Vi ønsket også å få besvart et spørreskjema vi hadde utarbeidet, men måtte droppe det da det viser seg at jentene der har slik skjemaskrekk at vi ikke kunne regne med at noen ville ønske å besvare det. Bestyrinnen var positivt instilt til prosjektet vårt og skulle ta opp saken vår for styre og få deres godkjennelse. Vi fikk inntrykk av at styret ikke var så positivt innstilt. Spesielt ~~h~~ sosialkuratoren mente at jentene kunne få tilstrekkelig hjelp til å løse juridiske problemer på hjemmet slik at det ikke var noe behov for at vi kom opp dit. Etter flere telefonsamtaler med sosialkuratoren fikk ~~vi~~ vi til slutt anledning til å komme og informere en kveld. 7 jenter møtte opp og var til stede hele tiden. Det bor 26 jenter på hjemmet. Sosialkuratoren var også tilstede hele tiden. Vi hadde utarbeidet 6 forskjellige innledninger om ekteskap, farskap, husleie, arbeidsrett, kjøp, og stønader. Da det ikke viste seg å komme noe ~~h~~ særlig respons på innledningene våre på de andre mødre hjemmene, forsøkte vi å legge det opp enda mer uformelt. Første snakket vi en del om hva vi drev med i Fri rettshjelp for kvinner og hvorfor vi drev med det arbeidet. Så tok vi opp forskjellige ting innenfor de seks emnene våre på den måten at vi to diskuterte tingene oss imellom og spurte jentene om hvordan de opplevde dette i praksis. Vi fikk stor respons fra jentene. Det utviklet seg til å bli mer en diskusjon mellom oss, jentene og sosialkuratoren. Det var mye ved sin situasjon jentene hadde å utsette på. De mente alle sammen at de fikk for liten informasjon om de rettigheter de som enslige mødre hadde. Det var svært tilfeldig det de fikk rede på. Fåre opplevde å få noen av stønadene sine lenge på etterskudd. Fåre hadde problemer med bidragene fra barnefaren. Når faren ikke betalte, hendte det at det sviktet med opplysninger fra bidragsfogden. Farskapsaker mente de fungerte lite tilfredsstillende for moren. Derimot hadde de ikke hatt spesielle problemer på arbeidsplassen. De hadde alle store vanskeligheter med å skaffe seg bolig når de skulle flytte fra hjemmet. Det virket som det var interesse for at vi skulle komme igjen, og det har vi fått tillatelse til. Da skal vi gjøre det slik at vi setter oss på et kontor og oppfordrer

de jentene som vil snakke med oss en og en om å gjøre det. Vi merket
sist en viss skepsis mot å ta opp personlige problemer mens resten
hørte på.

RAPPORT I FENGSELSSAKEN

Gruppe V fikk på vorkanton spørsmål generellt om kvinners rettigheter da ektemannen soner dom i fengsel.

Vi fant ut at kvinner kunne bli forskjellsbehandlet avhengig av bopel. Dette gjelder særlig sosialkontorenes praktisering av støttebeløpsatsene.

Trygdelovgivningen er selvsagt uavhengig av bopel, men det er vanskelig å få penger etter trygdebestemmelsene.

Vi har forskrifter fra Sosialdepartementet nr 1 30-02 fastslått 9 april 1970. I paragraf 2 c er det fastslått at hvis ektefellen er innsatt i en av fengselsvesenets anstalter for minst 1 år, får hustruen stened for et barn mer enn det som faktisk antall forsørgede barn under 16 år.

Det betyr at det er spørsmål om små beløp som hustruen kan regne med fra trygdekontoret.

Lov om Sosialomsorg som danner retningslinjene for landet sosialkontorene åpner mulighet for sosialkontorene og vurdere sak for sak, det betyr også at det nødvendigvis blir forskjeller fra kommune til kommune. Dette fordi hver kommune bestemmer det kommunale tilskudd etter sin egen kasse, det betyr igjen at de ulike kommunene har ulike store budjetter.

Det en kvinne kan regne med å få dekket av sosialkontoret er fremst mat husleie renter og avdrag på bolig. Utgifter som bil og telefon vurderes særskilt for hver søker og nødvendigheten av bil og telefon. Eks. i Oslo kan en kvinne med to barn få kr. 1.255,- til mat.

Det er to måter for sosialkontorene å gi støtte på

- a) tar utgangspunkt i folketrygdsatene og dividerer dem på ukebasis
- b) benytter disse sosiale hjelpenormene som er beskrevet ovenfor.

Det ble opplyst ved Oslo sosialsenter at det ville lønne seg for en kvinne å få støtte utregnet etter folketrygdsatsene undtatt da husleien var ekstra stor.

Nesodden den 19 juni 1976

Gruppe V / v/ C.B.Saxvik.

FORSKRIFTER

om

tilståelse av barnetrygdstønad for ett barn mer enn det faktiske barnetall.

Med hjemmel i lov om barnetrygd av 24. oktober 1946 § 2, tredje ledd og § 10, annet ledd, annet punktum fastsetter Sosialdepartementet ¹⁾ følgende forskrifter:

§ 1.

Bestemmelsene i lovens § 2, annet ledd, bokstav a og b, gjelder tilsvarende for fosterforeldre som har rett til barnetrygdstønad etter lovens § 1.

§ 2.

Hvis det finnes rimelig, og rett til stønad etter lovens § 2, annet ledd, ikke foreligger, tilstås stønad for ett barn mer enn det faktiske antall forsørgede barn under 16 år

- a) fra det tidspunkt det godtgjøres at samlivet mellom ektefellene har vært hevet (faktisk separasjon) i minst seks måneder,
- b) hvis den ene ektefelle har vært forsvunnet i minst seks måneder,
- c) hvis den ene ektefelle i minst ett år er innsatt i en av fengselsvesenets anstalter eller er anbragt i godkjent kursted for misbruk av alkohol e.l.,
- d) hvis et barn krever ekstra omsorg på grunn av en sykdom som ventes å vare i minst ett år uten at denne gir rett til ytelser etter lov om folketrygd kap. 5 eller 8, og sykdommen medfører betydelige ekstrautgifter, eller
- e) hvis særlige forhold taler for det.

¹⁾ Fastsatt 9. april 1970.

§ 3.

Hvis forsørgeren har inntekt, herunder pensjonsinntekt, sykepenger m. v. som minst tilsvarer folketrygdens fulle grunnpensjon for enslige med barnetillegg og andre obligatoriske tillegg, ytes ikke stønad etter forskriftenes § 2, bokstav c.

Stønad som nevnt i § 2, bokstav d, ytes ikke hvis forsørgeren har slik inntekt som nevnt i første ledd tillagt et beløp svarende til folketrygdens ektefelle-tillegg.

Begrensningen etter første og annet ledd gjelder ikke tilfeller som også går inn under § 2, bokstav e.

§ 4.

Avgjerd i saker etter disse forskrifter treffes av trygdesjefen, dog skal Rikstrygdeverket treffe avgjerd etter § 2, bokstav e.

§ 5.

Disse forskrifter trer i kraft straks og gis virkning fra 1. januar 1970.

Fri Rettshjelp for Kvinner ba i brev til politimesteren i Oslo 30.3.1976 om at det ble åpnet adgang til at kvinner som vil anmelde en voldtekt får ha følge under sin politiforklaring. Begrunnelsen for denne anmodningen var for det første at voldtekten i seg selv er en enorm psykisk påkjenning for offeret, for det andre at belastningen også er meget stor ved å skulle gjenfortelle hendelsen til ukjente polititjenestemenn. (Se vedlagte kopi av brevet.)

I svar fra politimesteren datert 28.4.1976 sier han bl.a.: "Ved kriminalavdelingen kan man ikke se at det er noe til hinder for at en kvinne som skal anmelde voldtekt gis anledning til å ha følge av en annen person som hjelp og støtte under sin politiforklaring." (Se vedlagte kopi av brevet.)

Fri Rettshjelp for Kvinner har utformet følgende utkast til regel for politiavhør i voldtektssaker, og tenker seg denne regelen tatt inn i påtaleinstruksen:

Avhør i voldtektssaker

Fornærmede i voldtektssaker har, under avhøring anledning til å ha følge av en person som ikke er involvert i saken. Fornærmede skal gjøres oppmerksom på dette før avhør tar til.

Under slikt avhør skal det ikke stilles spørsmål om fornærmedes seksuelle fortid eller annet som må anses irrelevant. Det skal tas spesielt hensyn til at fornærmede kan være sjokkskadet eller sterkt opprørt.

Den danske sosiologen Kaare Svalastoga sier ("Voldtektssak forbrydelsen i sociologisk belysning", s. 63. I Erik Manniche (red.): Sociale Problemer. København 1971): "Voldtekt er på en vis måte enestående blandt forbrydelser, idet den negative vurdering, som gerningen pådrager sig i offentlighedens omdømme, særdeles ofte rammer ofret såvel som forbryderen."

Voldtekt er en av de alvorligste forbrytelser vi har, og

vi er interessert i å bekjempe denne lovbruddstypen. Mørketallet for voldtekt (altså den ikke anmeldte andelen av voldtekter) er antagelig vis spesielt høyt, og en av grunnene er sikkert nok bevisstheten om den negative vurderingen offeret kan pådra seg ved å stå fram som offer. En egen regel for avhør av fornærmede i voldtektssaker vi kunne bidra til bedre avhør, senket mørketall og dermed til økt faktisk bekjempelse av denne forbrytelsen.

Ad 1. punktum

Voldtektsanmeldere i Oslo-området har gjennom politimestorens brev fått denne adgangen til ledsagelse. Det er viktig at denne adgangen blir gjeldende ved alle landets politiskamre og lensmannskontorer.

Ad 2. punktum

Denne adgangen bør bli kjent av politiet og publikum. Den fornærmede skal gjøres oppmerksom på denne retten før avhøret tar til, slik at hun føler seg velkommen til å finne seg en følgesperson. Fornærmede skal ha adgang til å kunne avbryte forklaringen sin i den hensikt å skaffe seg en slik følgesperson.

Ad 3. punktum

I løpet av de siste årene har en i 13 amerikanske stater erkjent spørsmål om fornærmedes seksuelle fortid som irrelevante, og en har fått et eksplisitt forbud mot denne type spørsmål i politiavhør og rettssaker om voldtekt.

I kriminolog Asta Magni Lykkjens undersøkelse av 80 anmeldte og/eller pådømte norske voldtektssaker fra året 1972 finner hun at det i 37,5% av materialet kommer fram utsagn om anmeldernes vandel, delvis etter eget initiativ fra vitner, eller som svar på direkte spørsmål fra politiet. "Slike utsegner om klagaren går direkte på hennes forhold til menn og seksualitet, forhold som ein visstnok meiner kan kaste lys over den aktuelle anmeldelsen." ("Voldtekt. Ei bok om kvinneundertrykking". Oslo 1976. S. 74f.) Hun finner også at det forekommer vandelsvurderinger for de anmeldte, men bare i 3,8% av tilfellene, og da vurderinger som ikke går på seksuell adferd.

Spørsmål om fornærmedes seksuelle adferd kan ikke være relevant når det gjelder å avgjøre hvorvidt fornærmede samtykket eller ikke. Det ville på tilsvarende måte være irrelevant å spørre fornærmede i en sak om legemsbeskadigelse om vedkommende tidligere hadde vært medlem av en bokseklubb.

Fornærmedes eventuelle tidligere seksuelle erfaringer må ikke svekke hennes rett til beskyttelse mot seksuelle overgrep, og hennes rett til å avvise uønsket seksuelt samkvem.

Ad 4. punktum

Flere undersøkelser fra de senere årene viser at majoriteten av ofre for voldtekt blir påført langvarige psykiske lidelser. For eksempel har professor, dr. med. Dana Westergaard laget en undersøkelse av en del ofre for pådømte voldtekter i Danmark. Han siterer en del kvinner som fant at den påfølgende politianmeldelse var en ubehagelig opplevelse ("Om voldtektsofre." Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1973/II, s.164 og 155): "D følte sin stolthet og sitt menneskeverd krenket gjennom hele prosedyren afhør og legeundersøgelse". "Både A og hendes fader fandt, at betjentens udspørgen foregik i en højst ubehagelig tone 'som om det var løgn, hvad jeg sagde'."

Den som opptar avhør av fornærmede må unngå å gjøre det på en slik måte at den traumatiske opplevelsen fra selve voldtekten blir ytterligere forsterket. En må også være klar over at en del offer bruker tid på å avgjøre om de skal anmelde forholdet eller ikke. Dette tidsrommet kan bevirke at de får hendelsen noe mer på avstand, og at de tilsynelatende er blitt rolige, mens hendelsen vil bli gjenopplevet like smertefullt i en detaljert politiforklaring.

Ved å ta inn 4. punktums formulering i påtaleinstruksjonen, vil en sikre seg at de politifolk som foretar avhørene er oppmerksomme på kvinnes tilstand.

Fri Rettshjelp for Kvinner
Boks 6898, St. Olavs Plass
Oslo 1

Oslo, 30. mars 1976

Herr politimesteren i Oslo
Victoria Terrasse
Oslo 1

Anmeldere i voldtektssaker

Fri Rettshjelp for Kvinner anmoder hermed om at kvinner som oppsøker politiet for å anmelde en voldtekt får ha følge under politiforklaringen.

Voldtekt er en enorm psykisk påkjenning for offeret. I en amerikansk undersøkelse fra 1974 framgår det at forbrytelsen for 67% av ofrene hadde ført til langvarige psykiske lidelser. 89% av ofrene mente at voldtekten hadde hatt en avgjørende virkning på deres liv. En tilsvarende undersøkelse fra Danmark avslører de samme forhold, så det er vel ingen grunn til å tro at det samme ikke skulle gjelde for Oslo.

Å fortelle om tildragelsen er en påkjenning, spesielt når det gjelder å fortelle så intime og personlige ting til en ukjent polititjenestemann. At det er en påkjenning å gjenfortelle opplevelsen til politiet gjør at mange også blir advart mot å anmelde slike forhold.

Ved en voldtektsanmeldelse vil et kvinnelig følge, gjerne en kvinne en kjenner og har tillit til, være til uvurdlig nytte. Ordningen med følge i slike saker er gjennomført i flere stater i USA, og erfaringene derfra er svært positive.

En er klar over at mange voldteksoffer blir avhørt av politikvinner. Dette er i og for seg bra, men en politikvinne kan - som vi ser det - ikke samtidig være offeret til personlig støtte. Allerede politiets oppgave i saken tilsier dette. Politiets jobb er å få fram alle relevante opplysninger, forhold det føles opprivende og vondt å snakke om. En annen kvinne som får være til stede vil kunne fylle denne oppgaven mye bedre.

Voldtekt er et av de alvorligste lovbrudd vi har, og vi er alle interessert i å få oppklart disse tilfellene. Dersom offeret kunne få ha følge hos politiet under opp-
tagnelsen av anmeldelsen (av en representant for undertegnede gruppe, eventuelt av en venninne) ville klagerne føle seg tryggere, til fordel for dem selv, og ikke minst til fordel for politiet som skal oppta et best mulig avhør.

Vi håper herr politimesteren ser med velvilje på dette forslaget og imøteser et snarlig svar.

Med hilsen

for

Fri Rettshjæpp for Kvinner

OSLO POLITIKAMMER

POSTBOKS 8101, OSLO-DEP., OSLO 1.

FRI RETTSHJELP FOR KVINNER
BOKS 6898, ST.OLAVS Plass
OSLO 1.

Deres ref.

Vår ref. (Må oppgis ved svar) P.adj. 157/76

Dato 28.april 1976.

Deres brev av 30.mars d.å. har vært forelagt saksbehandlende instans, Kriminalavdelingen som uttaler:

" Ved Kriminalavdelingen kan man ikke se at det er noe til hinder for at en kvinne som skal anmelde voldtekt, gis anledning til å ha følge av en annen person som hjelp og støtte under sin politiforklaring.

Dette blir også praktisert, men erfaring viser at voksne kvinner foretrekker å avgi forklaring til en eldre og nøytral politimann/kvinne uten innblanding fra utenforstående. Det viser seg også at voksne kvinner ofte foretrekker å forklare seg for en eldre, mannlig polititjenestemann fremfor en politikvinne. Yngre kvinner kan i blant, av bluferdighetshensyn, ha vanskeligheter med å forklare seg åpent om et slikt intimt forhold.

Umyndige piker har så vidt mulig bestandig en ønsket verge (oftest mor) til stede under avhør.

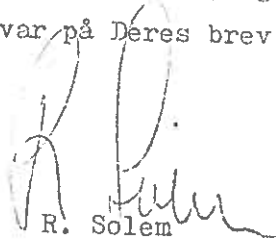
Kvinner som inngir anmeldelse for voldtekt, blir så vidt mulig tatt hånd om av spesielt egnede, eldre, sindige polititjenestemenn/kvinner, og det er naturlig at de blir behandlet med diskresjon og omsorg, og det tas alle hensyn til kvinnens psykiske tilstand.

Det er grunn til å tro at en rekke voldtekter ikke anmeldes til politiet av flere forskjellige årsaker, men det er vel også lite sannsynlig at denne gruppe vil komme til å inngi anmeldelse selv om de visste at de kunne ha med seg en annen kvinne til hjelp og støtte under sin politiforklaring.

Det er naturligvis en forutsetning at en medfølgende person som er gitt anledning til å være til stede under et avhør, ikke blander seg inn i saksutredningen.

Forøvrig vil man ikke unnlate å påpeke at det ofte oppstår en større påkjennning for en kvinne under en etterfølgende rettsak, når hun på nytt overfor en rekke personer må rippe opp i hele saksforholdet " .

Jeg sier meg enig i foranstående, og håper at dette gir et tilfredsstillende svar på Deres brev.

R. Solem

Oslo, 3. mars 1976

Vi tillater oss herved å sende et åpent brev til:

Folkeaksjonen mot selvbestemt abort
Den Norske Lægeforening
Sosialistiske Legers Forening
Norsk Sykepleierforbund
Norsk Hjelpepleierforbund

Vi mener at det er av stor viktighet at dette kommer frem i pressen, og vi håper derfor at De vil ta innlegget inn i Deres avis.

Vi hører gjerne fra Dem hvorvidt De vil benytte innlegget.

Med hilsen

Fri Rettshjelp for Kvinner
Ellen Torvå Grenager

Oslo, 3. mars 1976.

Folkeaksjonen mot selvbestemt abort
Den Norske Lægeforening
Sosialistiske Legers Forening
Norsk Sykepleierforbund
Norsk Hjelpepleierforbund

Idet den nye abortlov ble vedtatt fikk man lovfestet en noe videre adgang til abort enn loven av 1964 tilsa, i og med at man nå iflg. § 1 også skal legge vekt på sosiale indikasjoner ved vurderingen av søknad om svangerskapsavbrudd. Videre skal det tas hensyn til kvinnens samlede situasjon, og ikke minst skal man legge vekt på hvordan kvinnen selv bedømmer sin situasjon.

Det som nå er lovfestet i § 1 medfører etter F.R.'s mening imidlertid ingen endring i det som har vært tolkningspraksis etter den eldre lov. Selv om man i enkelte distrikter skulle oppnå en innvilgelse av abort på 100%, kan vi ikke sterkt nok fremheve at det ikke er noen lov om selvbestemt abort vi har fått. Det er fremdeles en nemnd som tar den endelige avgjørelsen, hvilket er en umyndiggjørelse av kvinnen selv. Det er ikke direkte sagt i lovteksten, men det er lagt opp til at såvel førstegangsbehandlingen som anken stort sett skal skje i samme fylke. Dette vil understreke den urettferdige og noe tilfeldige behandling en abortsøknad kan få, alt etter de lokale forhold.

Loven har innført en enklere saksbehandling, slik at det skal bli mindre ydmykende for en kvinne å få innvilget abort. Det er imidlertid skuffende å se at endel norsk helsepersonell har benyttet seg av den adgang til reservasjon som loven gir. F.R. sitter igjen med en følelse av at norsk helsepersonell mener seg å ha en rett til å overprøve og, der hvor dette passer, å tilsidesette norsk lovgivning vedtatt i samsvar med norsk grunnlov. Tilsvarende rett har ikke noen annen i vårt samfunn i fredstid.

Det er først og fremst kvinner i utkantstrøkene denne reservasjonsrett vil ramme sterkest. Mange vil bli tvunget til å reise til andre landsdeler for å få inngrepet utført. Det kreves mot og styrke til å søke abort. Hvis man i tillegg blir utsatt for ytterligere vanskeligheter kan det lett medføre at enkelte gir opp av praktiske, økonomiske og psykiske årsaker.

Den reservasjonsrett endel helsepersonell benytter seg av gir etter F.R.'s mening uttrykk for en manglende evne til å vise solidaritet med de kvinner som befinner seg i en fortvilet situasjon. Det er igjen de svake i samfunnet det vil gå sterkest ut over, bl.a. de som ikke har flere leger i sitt distrikt å henvende seg til.

Som tidligere nevnt gjør ikke den nye lov noen forandring i hva som lenge har vært gjeldende praksis. Vi synes det derfor er merkelig at leger og øvrig helsepersonell først nå begynner å ransake sin samvittighet. Det skulle vært interessant å høre på hvilket grunnlag man nå ønsker å reservere seg. Er man kategorisk mot alle former for abort, også der hvor kvinnens helse er i fare, der fosteret har skader og ved voldtekt, eller sitter man som et overskjønn og prøver nemndas avgjørelse? Det er et spørsmål om det er for lettvint å henvise til sin samvittighet i denne forbindelse. Kanskje man burde ha en nemnd til å prøve personellets samvittighet, på like fot med de nemnder som gransker de abortsøkende kvinner.

Abort er og skal være en nødløsning. Det er en alvorlig avgjørelse som tas, og den er kvinnen selv nærmest til å treffe. Derfor må hun også ha rett til å få utført inngrepet på nærmeste sykehus, uavhengig av helsepersonellets personlige holdning.

F.R. har sterke grunner til å anta at antallet abortsøknader vil gå radikalt ned ved en bedre prevensjonsveiledning. Vi vil oppfordre alle som har arbeidet så iherdig mot selvbestemt abort å vise like stor entusiasme i arbeidet med prevensjon. Da vil meget være vunnet.

Fri Rettshjelp for Kvinner

BEGRUNNADEN TIL ENDRINGEN I NAVNELOVEN

Vi vil i vår uttalelse legge hovedvakt på den kvinnepolitiske side av saken. Etter vårt syn har utvalget i litt for stor utstrekning i sine begrunnelser støttet seg på effektiviseringshensyn. Hovedbegrunnelsen for endringer i Navneloven må være at en gjennom disse vil bedre kvinnens sosiale status og rett til egen identitet. Dersom en bare ønsket administrative forenklinger, kunne en gjøre det uten prinsipielle endringer. Når utvalget sier (s. 29) at de ikke vil ta stilling til om ektefeller bør ha hvert sitt navn eller felles navn, er vi uenig i dette. Etter vårt syn er dette noe av det viktigste ved hele loven. Vi kommer tilbake til dette under merkeordene til §4.

Vi vil videre forsøke å begrunne vårt standpunkt ut fra de erfaringer vi har fått gjennom vårt arbeid i Fri Retts-
hjelp for kvinner. Storparten av de henvendelsene vi får er fra represserte kvinner som få eller ingen kunnskaper om sine egne rettigheter. For oss er det derfor viktig både å få regler som bedrer kvinnens faktiske og rettslige stilling, og dernest at kvinner blir så bevisste at de kan benytte sine rettigheter. Et viktig skritt i denne bevisstgjøringprosessen tror vi kvinners selv-
stendige navnerett vil medføre.

Titel §1

Utvalgets forslag angående barns slektsnavn innebærer en ønskelig endring i Navneloven og det tradisjonelle syn på slektsnavn og videreføringen av dette. Slekten og slektsnavnet er fortsatt fortsatt viktig gjennom menn. Kvinners slektsnavn har ikke hatt samme status. Kvinner har vært ansett som hovedpersoner i familien, men man har sett det som en selvfølge at kona og barna skulle ta hans navn.

At kvinnen etter forslaget skal overta mannens rolle på dette området, ser vi ikke som likestillingsfremmende i seg selv. Mannens navn er like bra som kvinnens, men når en skal velge, er kvinnens navn etter vårt syn den beste løsning ut fra situasjonen slik den er i dag. I de fleste familier er det fremdeles kvinnen som har omsorgen og hovedansvaret for barna. Det er derfor mest naturlig og mest praktisk at barna får kvinnens navn.

En kan reise visse innvendinger mot dette syn. At barna får morens navn kan først og fremst bidra ytterligere til å støtte den tradisjonsbundne tanke at barna hører hjemme hos moren, og at de har og bør ha størst tilknytning til henne. Det kan på denne måten virke mot sin hensikt, og til en viss grad svekke likestillingstanken. Mannen kan føle at han blir satt helt utenfor.

Dette er en vesentlig innvending, men vi synes likevel det er den beste løsning at barna får morens navn. Ved en skilsmisse er det i dag i de fleste tilfelle moren som får foreldre retten til barna. Det vil derfor være mest praktisk og fordelaktig at mor og barn har samme navn.

Den tradisjonelle rollefordeling i hjemmet er etterhvert i ferd med å forandre seg, slik at i endel ekteskap er det faren som hovedsaklig tar seg av barna, eller det er større deling av ansvaret enn tidligere. Ved skilsmisse blir det da ikke noen selvfølge at moren får foreldre retten. En vil da få en situasjon som er motsatt av den vi har i dag, slik at faren får foreldre retten og barna får morens navn. Dette vil imidlertid også i lang tid framover være uheldig i et familiær tilfelle, og mange familier er slik som i dag. Derfor er kvinns navn mest praktisk og rettslig like er likestilt med praksis at man vil finne en løsning for å kunne holde sin stilling. Det vil da være slik hennes etternavn vil i utgangspunktet.

Et ikke mindre viktig argument er at man derved også får likestilt barn født i og utenfor ekteskap. En forutsetning er imidlertid at man går inn for at kvinnen beholder sitt navn ved ekteskapets inngåelse. Dette vil vi komme tilbake til nedenfor.

Til § 2

Vi mener det bør være en adgang til å gi barna farens navn, og at denne bør være kulant så lenge barna er små. Denne adgang bør imidlertid etter vår mening være et unntak, og den bør følge direkte etter hovedregelen om at barna får morens navn. Rent lovteknisk ser vi det som en fordel å få hovedregel og unntak i samme paragraf, slik det er gjort for ektefellers vedkommende i § 4.

Vi er enig med Utvalget i at en ordning med å gi barna begge foreldres navn som dobbelt slektsnavn vil være meget upraktisk. Likeledes vil en regel om meldeplikt innen en viss angitt tid om hvilket navn man velger for sitt barn bli for komplisert og tungvint selv om dette i og for seg ville vært den beste løsning ideelt sett.

Til § 4

Ved at kvinnen som hovedregel beholder sitt pikenavn når hun gifter seg, vil en få en sterkere følelse av at ektefeller er to selvstendige individer. Særlig for kvinnen vil dette være viktig, fordi hun ofte lever en tilbaketrøkket tilværelse som sin manns kone. Hun vil også bli akseptert som en likeverdig bærer av et slektsnavn. Slik rolle er idag, er navnet på en måte bare noe hun får til låns, først av sin far, så av sin mann. Dette særlig fordi gifteavnet er noe hun kan bli strøtt ved stillingene eller gjensidige.

Etter Utvalgets forslag blir det en giftes navn og unntaksregel. Dette betyr vi som en stor fordel. Dermed ektefellers likeverdige rolle i ekteskapet, er dette noe som vi diskuteres fordi de må ta stilling til om de vil ha mann eller hennes navn.

videre vil man, når ektefeller beholder hvert sitt navn, få en den ytre forskjell mellom de som lever i et tradisjonelt

Videre vil man, når ektefeller beholder hvert sitt navn, fjerne den ytre forskjell mellom de som lever i et tradisjonelt ekteskap og de som velger andre samlivsformer. Dette er etter vår mening en stor fordel. Mennesker bør såvidt mulig kunne velge sin livsform uten andres innblanding.

En nå også se Utvalgets forslag i sammenheng med andre lov - revisjoner som er på trappene. Såvel ekteskapsreglene som familiebeskatningsreglene skal endres. Når det gjelder familiebeskatningen går en inn for en såkalt modifisert individ - beskatning. Selv om sambeskatning av ektefeller ikke opp - hører ved de nye reglene er ihvertfall tanken om ektefeller som to selvstendige individer med hver sin økonomi tilstede.

Idag står mannen som eier av de fleste formuesgjenstander et ektepar har. Dermed vil han som regel ved et skifte bli antatt å være " den som har brakt gjenstanden inn ", og dermed få den utlagt på skifte. Det er mulig at man når ektefeller har hvert sitt navn vil være flinkere til å få begge navn ned i forskjellige slags kontrakter.

Vi vil også håpe at den nye hovedregelen vil medføre at betegnelsene fru/frøken faller bort, og at en heller vil bruke en felles tiltaleform for alle kvinner slik en gjør for menn. Det kunstige skille vi har idag mellom gifte og ugifte kvinner vil dermed forsvinne.

Det

Det vil være mest praktisk såvel for den enkelte som for de administrative myndigheter at en person heter det samme gjennom hele livet.

Venerlig hilsning

FAMILIEBESKATNING

1. Ektefellobeskatning

A. Någjeldende regler

1. Sæmbeskatning
2. Særskilt ligning, herunder: arbeid i familiebedrift

B. Utvalgets forslag

1. Inntektsbeskatningen. Personfradraget
2. Skattlegging av formue og formuesinntekter

C. Vurdering

1. Beskatning av inntekten
2. Formuesbeskatning

2. Skattlegging av barn

A. Någjeldende regler

1. Barn det ytes barnetrygd for, dvs. barn under 17 år
2. Barn over 17 år

B. Utvalgets forslag

1. Barn under 12 år
2. Barn over 12 år

C. Vurdering

3. Hustrufradraget

A. Någjeldende regler

B. Utvalgets forslag

C. Vurdering

4. Barnetrygden

A. Någjeldende regler

B. Utvalgets forslag

C. Vurdering

5. Enslige forseregere

Familiebeskatning.

I. Ektefellebeskatning.

A. Hålgeldende regler.

1. Sambeskatning.

Hovedregelen er for beskatning av ektefeller er at de lignes under ett både for formue og inntekt. Dette vil si at ektefelleenes inntekt og formue legges sammen før utregningen av skatten, men det innebærer også at den enes eventuelle underskudd kan trekkes fra i den annens overskudd.

Ektefeller som sambeskattes skal ha klassefradrag i klasse 2. Sambeskatning vil være en fordel når den ene ektefelle har liten eller ingen inntekt. Grunnen til dette er dels at klassefradraget er et fradrag i inntekt og ikke i skatt slik at høye inntekter pga. progresjonsreglene får større fordel av reglene enn lave inntekter og dels at lave inntekter ikke kan nyttiggjøre seg fradraget.

Det kan hevdes at sambeskatningen kombinert med dobbelt klassefradrag oppfordrer til "hjemmeværende hustruer". Særlig blir det her problemer når den hjemmeværende er på vei ut. Hvis hustruen bare vil få en liten inntekt, vil sambeskatningen kombinert med progresjonen føre til at hun får svært lite igjen av inntekten. Hun må opp i en viss inntekt før familien virkelig vil føle at hennes inntekt bedrer familiens økonomi. Dette gjelder særlig hvis den annen ektefelle tjener bra fra før og hvis hustruens innsats i arbeid utenfor hjemmet fører til økede utgifter til stell og pass av barn.

2. Særskilt ligning.

Hvis begge ektefellene har inntekt, kan hver av dem kreve at den laveste inntekten blir lignet for seg. Dette gjelder imidlertid bare arbeidsinntekter. For øvrig fortsetter sambeskatningen på den ektefelles hånd som har størst inntekt. Det blir på den måten to beregningsgrunnlag for skatten.

Særskilt ligning vil dempe virkningen av den progressive beskatningen. Formålet med reglene som ble innført i 1959, var å gjøre det mer fristende at begge ektefeller arbeidet. Derfor er også særskilt ligning begrenset til lønns og virksomhets inntekter. Kapitalinntekter (typisk renter, utbytte, fordel ved egen bolig osv.) skal lignedes sammen med den høyeste lønn/ virksomhetsinntekt.

Ved særskilt ligning skal hver av ektefellene ha klasse - fradrag i klasse 1. Dette er halvparten av fradraget i klasse 2.

Arbeid i felles bedrift.

Hvis begge ektefellene jobber i en bedrift som tilhører den ene eller begge, vil gjennomføringen av disse reglene volde særlige problemer. Fga. progresjonen vil ektefellene være interessert i at deres inntekt er mest mulig like stor. Dette er bakgrunnen for at reglene i 1. skl. 16.5 setter strengere regler for særskilt ligning god inntekt fra ekte - fellenes bedrift.

Inntekten skal som utgangspunkt regnes som innvunnet av den ektefelle som må anses som den virkelige utøver av virksomheten. Dersom begge ektefeller yter en betydelig arbeidsinnsats, åpner loven adgang til en viss deling av inntekten. Men denne innsats skal normalt ikke settes høyere enn kr. 12.000.- med mindre dette ville virke åpenbart urimelig.

Det kan tenkes at det i enkelte næringer kan være vanskelig å dokumentere når begge ektefellene har arbeidet i bedriften i så stor utstrekning at det vil være rimelig å fravike 12.000.- kroners grensen. (eks. i jordbruket)

Det er også sansynelig å tro at mannen ofte lignedes for den største del av inntekten i bedriften ut fra tradisjonelle oppfatninger av hjemmsrollene. Dette kan eksempelvis tilfelle hvor ektefellene eier et gårdsbruk og mannen har annet arbeid ved siden av.

B. Utvalgets forslag.

1. Inntektsbeskatningen. Personfradraget.

I den nåværende skatteordningen er utg. pkt. at familien anses som en økonomisk enhet ved beskatningen. Utvalget mener at en bør gå over til en ordning med modifisert individu-

tabell. Dette innebærer at den nåværende særskilte tabell for klasse 2 faller bort. I stedet for de nåværende klassefradrag i inntekt vil det bli et personfradrag i skatt både ved stats og kommuneskatteligningen. Et inntektfradrag vil i motsetning til det nåværende skattefradraget ikke variere etter skatteyderens inntekt. Det vil altså virke utjevnende mellom de høye og lave inntekter.

Utvalget går inn for at ektefeller skal lignedes særskilt for sin inntekt uansett hvor liten den er.

Alle personer skal i utgangspunktet ha rett til personfradrag. Hvis den ene ektefelle ikke har inntekt, vil fradraget trekkes fra i den annens inntektsskatt. Dersom den ene ektefelle har så liten inntekt at personfradraget ikke kan benyttes fullt ut, kan dennes fradrag likeledes helt eller delvis trekkes fra i den annens ektefelles skatt. Dette innebærer altså at en opprettholder fellesbektattningen når den ene ektefelle har liten eller ingen inntekt. Reglene om overføring av personfradraget skal også gjelde for husstandsmedlemmer som dokumenterer sitt øk. fellesskap med inntekts-takeren. (eks. papirløst samliv)

Person fradraget er foreslått satt til kr. 3.000.- som er den omtrentlige skatteforskjell mellom de to klasser ved 1976 - reglene på netto- inntektsskatt 43.000.- - 58.000.-.

2. Skattemåling av formue og formuesinntekter.

Utvalget foreslår opprettholdt den nåværende ordningen med felles skattemåling av ektefellenes formue og formuesinntekter. Det forslås videre at skatten som altså skal beregnes under ett, fordeles forholdsmessig mellom ektefellene etter disposisjonsrett til henholdsvis formue og formuesinntekter, når ektefellene selv har gjort foretatt en slik fordeling i sine selvangivelser.

Utvalget foreslår også at når personfradraget overføres fra en person til en annen, og de ikke er gift med hverandre så skal de to personenes formue og formuesinntekter skattelegges under ett på samme måte som for ektefeller. Utvalget foreslår at de regler som gjelder for ektefeller obligatorisk og tilsvarende anvendes for to personer som bor sammen når de tidligere har vært gift med hverandre og for ugifte samboende par når disse har felles barn.

C. Vurdering.

1. Beskattnings- og inntekter.

Det er viktig at en anerkjenner begge ektefellenes rett til en selvstendig vurdering i beskattningen. Det er mulig at en i fremtiden kan søke å få frem til et reddyrtkett individuallskattleggingssystem. På kort sikt er imidlertid dette neppe aktuelt.

Jeg mener at utvalget ikke går langt nok i sitt forslag. Hvis en gift person har liten eller ingen inntekt foreslås det at personfradraget skal helt eller delvis kunne overføres til fradrag i den annen ektefelles skatt.

Personfradraget bør komme til utbetaling for personer med liten eller ingen inntekt, slik at det blir som et minimumsbeløp som alle mennesker har krav på, altså en slags garantert minsteinntekt.

Etter utvalgets forslag har en fått egne ordninger for omsorgen for barn. Personfradraget er derfor noe som må sees isolert fra spørsmålene angående lønning av den som tar seg av barn.

Utbetalingen av personfradraget helt eller delvis til den som har liten eller ingen inntekt, må hviler ikke sees på som et sp. om lønn til den som utfører annet husarbeide enn stell og pass av barn.

En utbetaling av personfradraget bør ene og alen sees på som en garantert minstelønn til alle personer. Avgrensingsproblemer i forhold til stønads og trygdeordninger og utdanningsstønader bør kunne løses.

Skattlegging av ektefeller som
2x arbeider i felles bedrift.

De reglene en nå har, gir ektefellene rett til i en viss grad å fordele inntekten ved ligningen. Forutsetningene er at delingen skal være i samsvar med den innsats hver av dem har ydet i virksomheten. De nåværende reglene er altså ganske fleksible. Det er også klart at myndigheten må ha rett til å vurdere om den inntekt som oppgis på ektefellene står i et rimelig forhold til innsatsen. Derimot er jeg ikke enig i at en bør sette opp en bestemt beløpsgrense. Et fast kronrebeløp kan virke som en bremse iforhold til et annet delingsforhold når dette er rimelig. Men kan også føre til at beløpet automatisk blir satt til kr. 12.000.- der hvor innsatsen i

tål pensjonsrettigheten er det viktig at en kommer frem til en korrekt deling av inntekten mellom de to ektefeller.

2. Formuesbeskatning.

Reglene om beskatning av formue og formuesinntekter blir ikke særlig mye endret. Det nye er at utskreven formuesskatt skal kunne deles mellom ektefellene etter deres respektive andel av formuen. Dette må være en bedring.

Mht. om særskilt bær lignes særskilt er jeg noe i tvil men mener at det rimeligste er at særskilt blir beskattet på den som eier det.

II. Skattlegging av barn.

A. Någjeldende regler.

1. Barn det ytes barnetrygd for, dvs. barn under 17 år.

Disse skal lignedes særskilt for sin arbeidsinntekt. Men de skal lignedes sammen med foreldrene, dvs. med den av foreldrene som har høyest inntekt, for sin formue og formuesinntekter. Dersom barna arbeider i foreldrenes bedrift eller aksjeselskap skal de lignedes sammen med foreldrene for inntekten av dette arbeidet. Det gis da minstefradrag og oppgjørsfradrag i barnets inntekt. Dette betyr at det ikke er skattemessig likestilling mellom barn som arbeider i foreldres bedrift, og barn som arbeider hos andre. Stortinget har imidlertid i vedtak av 5. november 1975 gitt uttrykk for at en slik likestilling bør gjennomføres.

Barn som mottar pensjoner, underholdsbidrag o.l. skal også lignedes sammen med foreldrene.

2. Barn over 17 år.

Disse skal som hovedregel lignedes selvstendig for både formue og inntekt. Men hvis barnet er under 20 år og ugift og begge eller den ene av foreldrene har overført formue eller rett til å oppbære inntekt, skal denne formuen eller inntekten lignedes hos foreldrene. Dette innebærer en hardere beskatning enn om barnet var blitt lignet særskilt. I sistnevnte tilfelle ville nemlig barnet hatt rett til selvstendig formuefradrag og skattefrie fradrag for banksparing, forsikringspremie o.l. Ved særskilt ligning av arbeidsinntekt ville det også få minstefradrag, oppgjørsfradrag og klassefradrag, noe som ikke innføres når barnet lignedes sammen med foreldrene.

Hvis barnet mottar underholdsbidrag, barnpensjon o.l., og det er ugift og mellom 17 og 19 år, kan forsørgeren velge om disse inntekter skal skattlegges på barnets hånd, eller sammen med forsørgerens inntekt.

B. Utvalgets forslag.

1. Barn under 12 år.

Disse skal alltid skattlegges sammen med foreldrene både for arbeidsinntekt og formuesinntekt. Det skal ikke gis personfradrag men minstefradrag og oppgjørsfradrag.

2. Barn over 12 år.

Disse skal ligned særskilt for arbeidsinntekt uansett om denne er fra arbeid i foreldres bedrift eller hos andre arbeidsgivere.

Personfradraget for barn mellom 12 og 15 år foreslås satt til kr. 1000, til kr. 1500 for barn mellom 14 og 17 år, og til kr. 2000 til 17 - åringene. De øvrige får fullt personfradrag, kr. 3000. For 18 - og 19 - åringene som ikke kan utnytte hele personfradraget, bør inntil 1000 kroner av dette kunne føres til fradrag i foreldrenes skatt. (Denne ordningen vil være et alternativ til den nåværende forsørgerstøtten.)

Barn det gis barnetrygd for skattlegges sammen med foreldrene for formue og formuesinntekter, herunder også underholdsbidrag og barnepensjoner. Det skal gis et særskilt minstefradrag og oppgjørsfradrag i underholdsbidrag og barnepensjoner i disse tilfelle. Det samme ekstra oppgjørs- og minstefradrag foreslås også innført for barn over barnetrygdalder som mottar disse ytelsene.

Underholdsbidrag og barnepensjoner til barn over barnetrygdalder ligned på barnets hånd. Adgangen til å ligned disse inntekter på forsørgerens hånd faller dermed bort.

Barn over barnetrygdalder ligned selvstendig for formue- og formuesinntekter, men kan hvis de er under 20 år i visse tilfelle ligned sammen med foreldrene for egen formue og formuesinntekt slik ordningen er idag.

Utvalget foreslår at barnetrygd også gis til barn på 17- års trinnet.

C. Vurdering.

HUSTRUFRADRAGET.

NÅGELTIDIGE REGLER:

Hustrufradraget er et fradrag i inntekt for utgifter til pass og stell av barn som gis til gifte kvinner i lønnet arbeid. (Enslige forsørgere kommer her ikke inn i bildet. De får enslig-forsørger-fradrag.)

De utgifter det her er snakk om, er utgifter til barnehage, dagmamma, hushjelp o.l., som påløper når begge ektefeller arbeider utenfor hjemmet. Regelen gjelder analogisk for ugifte samlevende med barn.

S. §44 om hustrufradraget gir egentlig to regler som det er nødvendig å holde fra hverandre: Første til, og med femte punktum gjelder standardfradrag som hustruen har krav på uansett om de faktiske utgifter til stell og pass av barn er høyere eller lavere. Sjette pkt. flg. gjelder derimot fradrag for faktiske utgifter (som da må legitimeres), men bare innen visse beløpsgrenser.

En fellesbetingelse er at hustruen må ha "inntekt av arbeid". Poenget er å understreke at fradraget ikke skal gis i kapitalavkastning, for slik inntekt skulle jo ikke medføre noen høyere utgifter til pass av barn.

En annen fellesbetingelse er at ektefellene må forsørge barnet (barna).

Standardfradraget kan som nevnt kraves uansett størrelsen av de faktiske utgifter til barnepass. Fradraget avhenger av antall barn og deres alder, og er begrenset både til et bestemt beløp og til en bestemt prosent av hustruens arbeidsinntekt.

Satsene er:

Ved forsørgelse av barn fylt 14 år, under 20 år:	25% av inntekt, høyst kr. 3000.-
" " av ett barn mellom 20 og 24 år	40% av inntekt, høyst kr. 3500.-
" " av to/flere barn under 14 år	50% av inntekt, høyst kr. 4000.-

Dersom ektefellene har bare barn under 14 år, kan reglene forstås slik at de ikke kan kumuleres. Yngste barns alder må bli grunnlaget for utregningen av fradraget.

Grunnlaget for beregning av standardfradrag er hustrunns nettoinntekt ved arbeid (eller virksomhet). Det kreves ikke at hustruen har arbeidet hele eller det meste av året. Og også om arbeidet er utført før barnet ble født, innrykkes hustrufradraget.

Fradrag for faktiske utgifter. Også her gjelder det belapsgrenser, nemlig det dobbelte beløp av det som er nevnt ovenfor, dvs. inntil kr.6000.- for ett barn, og inntil kr.4000.- for to eller flere barn. Også begrensningen til 40 eller 50% gjelder her.

Betingelsen for å få slikt fradrag er at det dreier seg om barn under 14 år eller at barnet (barna) har særlig behov for omsorg og pleie.

I praksis vil ligningsmyndighetene kreve at utgiftene legitimeres. Dette vil ofte by på vanskligheter, da det viser seg at man i praksis ofte ikke får kvittering for slike utgifter.

Det kan være interessant å merke seg at S.§44 er den eneste regelen i skatteloven som gir ulike regler for kvinner og menn, - og den går i kvinnens favor. Om mannen er hjemmearbeidende hos barna får kvinnen likevel hustrufradrag.

Et par andre ting det også kan være verd å merke seg, er at i de tilfelle hvor kvinnen f.eks. studerer eller går på skole (dvs. er borte fra hjemmet men uten egen inntekt) og bare mannen har lønnet arbeid, og utgifter til stell og pass kan dokumenteres, er kvinnen likevel ikke berettiget til hustrufradrag.

Hustrufradraget er et fradrag i inntekt som medfører at kontantutbyttet blir større for høy enn for lav inntekt. Fordelene av et slikt fradrag hadde selvfølgelig lig vært likt for begge parter i den situasjon at de var berettiget til fradrag.

UTVALGETS FORSLAG:

Utvalget opererer med to begrep:

Forsøringsbehovet, med dette forstås de utgifter som foreldre (evt. andre forsørgere) har til mat, klær, hus m.v. Den offentlige støtten éil dette gis gjennom barnetrygden.

Omsorgsbehovet, knyttet til den ikke-materielle siden av levekårsbegrepet, omfatter utgifter til stell, pass, omsorgelse m.v.

Det er med henblikk på dette siste behovet at utvalget går inn for å erstatte hustrufradraget med en mer generell ordning med omsorgsfradrag til stell og pass av barn.

Utvalget ønsker å ta mer tilfredsstillende hensyn til familie-fase og at omsorgsbehovet er størst når barna er små, - på et tidspunkt hvor også ofte inntektsmulighetene er relativt lavere enn i senere faser.

Utvalget har ved å gjøre ordningen generell, lagt vekt på å gi støtte så vel til foreldre som ønsker at omsorgen for barna i størst mulig grad skal skje hjemme og de indirekte utgifter dette medfører i form av avstått inntekt, enten for den ene av foreldrene eller delvis for begge ved en event. deling av hjemme og utearbeid, - som støtte til de småbarnsforeldre som ønsker å være yrkesaktive og følgelig må overlate deler av omsorgen for barna til andre.

Det skiller seg her fra hustrufradraget som bare ble gitt til yrkesaktive kvinner. Forslaget medfører altså en større likestilling mellom familier med en og familier med to inntekter.

Omsorgsfradraget skal gis som fradrag i form av et fast kronebeløp i skatt, i motsetning til hustrufradraget som er et fradrag i nettoinntekt, noe som medfører at kontantutbyttet blir større for høy enn for lav inntekt. Kontantutbyttet vil således etter det nye forslaget bli likt for alle som er inn under ordningen, når barnas antall og alder er sammenlignbare.

Satsene er foreslått slik:

Yngste barn 0 - 2 år (frem til 3 år)	kr. 5000.- pr. år.
" " 3 - 7 år (frem til 8 år)	kr. 4000.- pr. år.
" " 8 -10 år (frem til fylgte 10 år)	kr. 1500.- pr. år.

Omsorgsfradraget er begrenset til familier hvor yngste barn er under 10 år, i motsetning til hustrufradraget som gjelder fullt ut inntil yngste barn er 14 år. Begrunnelsen er at barn mellom 10 og 14 år ikke har det behovet for "stell og pass" som mindre barn har.

Satsene er forhøyet og graderes etter yngste barns alder. Det tas derimot ikke hensyn til barnas antall som hustrufradraget til en viss grad gjør.

Omsorgsfradraget skal deles likt mellom samboende foreldre, dette gjelder også for ugifte samlevende. Enslige barneforsørgere får hele fradraget.

Man har valgt å likestille foreldre i rett til fradrag, fremfor å binde fradraget til faktisk arbeidsdeling i hjemmet. Utvalget er i mandatet pålagt å vurdere tiltak som reduserer bruttobeskatningen. Siden en stor andel av småbarnsmødrene ikke har egen skattbar inntekt, vil en overføring av fradraget til mødrene alene for en stor del bli kontantoverføringer, og dette ville bety en vesentlig økning av bruttobeskatningen, ellers like forhold.

Fradrag for dokumenterte utgifter.

Innstillingen foreslår videre at dokumenterte utgifter til barne-tilsyn opprettholdes, og begrenses til utgifter som overstiger det dobbelte av omsorgsfradraget.

Etter gjeldende rett kan fradrag gis for dokumenterte utgifter inntil dobbelt hustrufradrag. Forslaget vil altså medføre mulighet for å få dekket en mye større del av de dokumenterte utgiftene da satsene er forhøyet.

Fradraget skal gis til barneforsørgere og for familier hvor begge foreldre har arbeidsinntekt.

Da fradragberettigede utgifter skal være dokumentert, vil mulighetene for misbruk være forholdsviss små. Foreldre som vil kreve fradrag for faktiske utgifter, må da dokumentere at utgiftene faktisk er pålagt ved kvittering fra barnehagene, eller fra private

familiedaghjem/dagmødre, eller kvittering for betalt arbeidsgiverandel når det er tale om hjelp lønnet av foreldrene.

Satsene er forslått til: 40% av laveste inntekt, dog max:

Kr. 15000.- for 1 barn under 8 år.

Kr. 20000.- for 2 barn under 8 år.

Kr. 6000.- for 1 barn mellom 8 og 10 år.

Kr. 8000.- for 2 barn mellom 8 og 10 år.

Fradragsretten gjelder bare når yngste barn er under 10 år, mens ordningen nå har 14 år som grense. Da tekstene i dag er så lave, vil dette neppe ha praktisk betydning.

Det bør presiseres at bare utgifter utover det som forutsettes dekket av omsorgsfradraget når dette omregnes til inntektsfradrag (henholdsvis kr. 10000 for barn under 3 år og kr. 8000 for barn mellom 3 og 8 år ved utvalgets forslag til satser) vil være fradragsberettigete som dokumenterte utgifter.

Det bør vurderes om også dette fradraget skal deles mellom begge ektefeller, for dermed å legge til grunn det samme prinsipp som utvalget går inn for i forbindelse med omsorgsfradrag og barne-trygd.

VURDERING:

Senking av aldersgrensen fra 14 til 10 år.

Begrensningen av fradraget til å gjelde bare for barn under 10 år kan sees på som en sterk prioritering av familier med barn under denne alderen på bekostning av familier med barn mellom 10 - 14 år, som ved det nye forslaget mister det nåværende hustrufradraget.

Behovet for "pass og stell" avtar jo eldre barna blir, men spørsmålet er om grensen 10 år er en naturlig og rimelig grense. De fleste barn går da i 4. klasse på skolen og har begynt med nok så faste, fulle skoledager, - men skolen slutter allikevel flere timer før foreldrene avslutter sin arbeidsdag.

Det kom her frem en del delte meninger om disse barnas behov for ettersyn, noe som vel igjen var bunnet i usikkerhet om omfanget av begrepet "stell og pass". Skal dette begrenses til å omfatte bare de rent konkrete ting som personlig hygiene, matlagning etc. Eller bør det innebefatte det man ellers forstår med begrepet "omsorg", nemlig også alle de sosiale funksjoner. At en 10-åring har behov for en å komme hjem til, søke trøst hos eller få hjelp av, er vel havet over en hver tvil.

Ikke gradert etter antall barn.

Dette kan gi et nokså urimelig resultat i visse tilfelle. En familie med et barn på 5 år får et fradrag på kr. 4000.-, mens en familie med en på 5, en på 2½ og kanskje et spedbarn ikke får mer enn kr. 5000.-, - det samme som en bare hadde ett barn under 3 år.

Fåbarnsfamilier favoriseres på bekostning av flerbarnsfamilier.

Rimelig hadde det kanskje vært å gi et visst tillegg for antall barn over en. Det er her verd å merke seg at barnetrygden opererer med flate takster for de tre første barna, og som hjelper flerbarnsfamiliene i en viss utstrøkningsgrad.

Fordeling av omsorgsfradraget mellom ektefellene.

Vi finner det rimelig at omsorgsfradraget trekkes likt i begge ektefellers skatt når de begge er utearbeidende.

Er derimot den ene ektefellen hjemmeværende, bør fradraget i sin helhet utbetales som et bidrag til denne, - i de fleste tilfelle i dag til kvinnen. En svakhet ligger det her ved at kvinnen der ved sees på som den som har hovedansvaret for hjem og barn, men så lenge dette likevel er et faktum, er det ingen grunn til å tilsløre virkligheten.

En direkte utbetaling av omsorgsfradraget vil neppe bidra til å holde hustruen hjemme av økonomiske grunner. Det at så mange gifte kvinner er hjemmeværende, skyldes mangel på arbeidsplasser, ikke skattereglene.

Utbetalingen må selvfølgelig ikke sees på som noen form for husmorlønn.

Utvalgets argument om at formålet er å senke bruttobeskattningen kan ikke aksepters på bekostning av disse kvinners situasjon.

Dokumenterte utgifter.

Det enorme udekkede behov for barnehage- og daghjemsplasser gjør at svært mange foreldre fortsatt må ordne seg privat med dagmamma o.l. Det vanlige er at dette foregår skattefritt, og følgelig er disse utgiftene umulig å dokumentere.

Det er en sterk presumsjon for at utarbeidende forsørgere (enslige eller gifte) trenger hjelp til barnepass, og derfor burde det kanskje automatisk tilfalle dem et ekstre fradragstilskudd, gradert etter antall barn, uten at disse utgiftene behøvede dokumenteres da dette som nevnt i praksis vil by på problemer.

IV. Barnetrygden.

A. Någjeldende regler.

Barnetrygden er en del av det direkte skattesystemet fordi man ikke har noe skattefradrag for barn, men kun tilskudd gjennom trygden.

Barnetrygden er ikke skattepliktig inntekt.

Barnetrygd utbetales for alle barn under 16 år og ut det kalenderåret de fyller 16.

Den utbetales kontant fra de lokale trygdekontorene til barnas mor dersom det ikke er noen andre som har omsorgen for barna. I familiesituasjonen er det altså moren, og ikke faren, som får trygden utbetalt - uansett om hun er utarbeidende eller hjemmearbeidende.

Ved ulike sosiale kriterier kan også "hele" familier få utbetalt barnetrygd for et barn mer slikt som enslige forsørgere får.

Satsene for barnetrygd var i 1975: for 1. barn kr. 600, for 2. barn kr. 1824, for 3. barn kr. 2844, for 4. barn kr. 3120, for 5. barn kr. 3408. Satsene for 5. barn gjelder for hvert barn etter det femte.

B. Utvalgets forslag.

Trygden for første barn foreslås hevet med kr. 1000. Tar sikte på en ordning med like satser for de tre første barna, og progressive satser for fjerde barn og utover.

Aldersgrensen foreslås hevet til ut det året barnet fyller 17 år.

Alternative utforminger for barnetrygden:

a. Barnetrygden både som kontantoverføring og skattefradrag.

Like deler til hver av foreldrene.

1. Morens halvpart av barnetrygden utbetales direkte til barnet som idéer, mens farens halvpart finnes som skattefradrag og innregnes ved forskuddstrekket. Hvis den beregnede skatt da blir lavere enn samlet skattefradrag, skal det overskytende utbetales direkte til faren som negativ skatt. Hvis han ikke har skattepliktig inntekt idet hele tatt får han alt utbetalt direkte.
2. Barnetrygden administreres i sin helhet som negativ skatt ved skatteavregningen, dvs. at utarbeidende får sin

- halvpart som et skattefradrag, mens hjemmearbeidende eller de med så lav inntekt at skattefradraget ikke kan benyttes fullt ut, får sin halvpart som månedlige utbetalinger.
- b. Ingen reduksjon i overføringene til moren. Økte barnetrygd-
ytelser gis som skattefradrag:
Kontantoverføringer til moren beholdes på det nåværende nivå. Alle senere økninger i barnetrygden i forhold til dette nivå gis som skattefradrag for faren. Enslige forsørgere vil da få både kontantoverføringene og skattefradragene.
- c. Delvis skattlegging av barnetrygden:
Forutsetter at trygden forheyes vesentlig, og at en del av ytelsene gis som direkte skattefradrag. Skattefradragene skal være så store at familier med inntekter under middels inntekt nivå får høyere ytelse enn ved en ikke-skattlagt barnetrygd, mens familier over middels får lavere ytelse. Det vil på denne måten skje en fordeling av barnetrygden, slik at de som er dårligst økonomisk stilt får størst tilskudd.

C. Vurdering.

Forslaget om deling av barnetrygden er et tilbakeslag for den hjemmearbeidende som ofte har dette som eneste sikre kontant-tilskudd. Trygden bør derfor fortsatt utbetales kontant i alle tilfelle, og da til den som er hjemmearbeidende. ER begge foreldre utearbeidende bør moren få trygden utbetalt.

Familier med liten inntekt bør få større trygd enn familier med høy inntekt. Dette kan vel kanskje enklest ordnes ved at trygden skattlegges.

Positivt at aldersgrensen heves fra 16 til 17 år. Men mange går idag på skole enda lenger, så kanskje 18 år ville vært passende - så lenge løper jo bidragsplikten.

Seminar om KVINNER OG ARBEID

På grunn av akutt tidsnød er vi blitt tvunget til å forenkle opplegget til seminaret. I stedet for at noen skriver fine artikler med masse ferdigtygde meninger, foreslår vi at hver enkelt alene og gruppevis diskuterer og tenker over disse momentene vi har satt opp nedenfor. Vi for vår del synes dette opplegget er like bra, dessuten vil det virke mer bevisstgjørende på oss selv. Til gjengjeld krever dette mer av de som skal skrive seminarrapporten.

I. Statistiske data

Se vedleggene. Dette er relevant statistikk som vi alle burde kjenne litt til. Strek under de tallene du synes er viktige, og sett kryss i marginen. Dette skal brukes under diskusjonen på seminaret.

II. Lønna - ulønna arbeid (diskuter disse momentene for begge gruppene)

Materielle følger
Sosiale følger
Psykiske følger
Andre følger (osv.)

III. Hvordan skal kvinner a) få arbeid og b) beholde arbeidet?

Noen runde tall først:

500 000 kvinner er helt eller delvis selvforsørgende i Norge

300 000 " helt selvforsørgende

550 000 " privat forsørget (av ektemann)

350 000 " offentlig forsørgget (av trygd, stønad o.l.)

Ad få arbeid:

diskuter:

arbeidsplasser

lokalisering

barnepassmuligheter

arbeidsdeling hjemme

arbeidstidens betydning

plikt til overtidsarbeid

opplæring

utdanning

holdningsbearbeiding, oppdragelse

politisk prioritering

politisk organisering

faglig organisering

ekstra tiltak a la for ungdom

ad beholde arbeid:

arbeidstid

arbeidsmiljø

oppsigelsesvern

særvern

flere lovregler eller hva?

ansennitetsprinsippet som regel til

mennenes fordel og til skade for

kvinnene.

Hva med kvøtering

Se ellers til venstre

Egenarbeid: Husarbeid som hovedtype.
 Vedlikehold av bolig/husholdn. utstyr.
 Arbeid med barn.
 Kjøp av varer og tjenester.

Tid medgått gjennomsnittlig for alle personer: 4 timer
 Menn: 2,1 "
 Kvinner: 5,8 "

Sammenlignet med andre land: 7 land brukte mere tid, 6 land brukte mindre.

(Ugifte i foreldrehusholdn. brukte minst 1,6 timer
 (Bare halvparten av det andre ugifte brukte) 3,5 "
 Kvinner med småbarn brukte mest tid 6,4 "
 Gifte menn 2,3 "

Etter småbarnstadiet gikk tiden til egenarbeid ned, men ikke til det lave nivå som ugifte og yngre gifte^{u/} barn hadde.

Arbeidet som vanligvis ble utført av kvinner besto av huslige sysler som forekom ofte og tok lang tid, mens arbeid utført av menn besto av aktiviteter som forekom sjelden. (Vedlikehold/reparasjon).

Yrkesaktive personer brukte mindre til egenarbeid enn ikke-yrkesaktive:

Menn yrkesaktive: 2,0 timer
 Menn Ikke-yrkesaktive 2,6 "

Kvinner yrkesaktive 4,34 "
 Kvinner ikke " 6,6 "

Forskjellen er spesielt stor for kvinner. Yrkesaktive kvinner brukte imidlertid fremdeles en betydelig del av sin tid til egenarbeid.

Kvinner med et gitt antall timers inntektsgivende arbeid brukte mere tid til egenarbeid enn menn med samme arbeidstid. Ektefellens yrkesstatus hadde liten betydning for tiden brukt til egenarbeid:

5 timers inntektsgivende arbeid	- 4,7 timer til egenarbeid	kvinner
	- " -	1,9 " " "
8 " "	- " -	2,9 " " "1
	- " -	1,6 " " "
		kvinner
		menn

Yrkesaktive personer brukte mere tid til egenarbeid på lørdager enn på hverdager ellers, mens det var motsatt for ikke-yrkesaktive.

Menn i husholdninger med barn brukte minst tid sammenlignet med kvinner i samme type husholdninger. Når minste barn var under 7 år brukte menn bare 29% av den tiden kvinner brukte. Tidsmessig likestilling var mer fremtredende blant yngre ektepar uten barn enn blant eldre ektepar uten barn. De hadde imidlertid fremdeles lang vei fram til full tidsmessig likestilling. Yngre gifte menn uten barn brukte bare 54% av den tiden som yngre gifte kvinner uten barn brukte til egenarbeid.

Kvinner brukte gjennomsnittlig 5,7 timer til inntektsgivende arbeid, menn brukte 8,1.

Personens egen yrkesaktivitet hadde større innvirkning på tid nyttet til egenarbeid enn ektefellens yrkesaktivitet.

Hjemmeværende kvinner med yrkesaktive menn brukte gjennomsnittlig 1,2 timer mer pr. dag enn kvinner i husholdninger hvor både mannen og kona var hjemmeværende.

Begge ektefeller yrkesaktive .....7,1 timer pr. dag tilsammen
Bare mannen yrkesaktiv .....9,5 " " " "
Mannens relative andel av den totale
tid nyttet til egenarbeid var 31% når
kona var yrkesaktiv, 22% når hunn var
hjemmeværende.

Personers totale arbeidsinnsats. (egenarbeid + inntektsgiv. arb.)

1/4 av menn ----- over 10 timer pr. dag.
1/5 " kvinner ..... " 10 " " " "

Yrkesaktive menn 40% med arbeidstid på over 10 timer
" kvinner 50% " " " " 10 "

Høyest på hverdager, lavest på lørdager, men for yrkesaktive fremdeles så høy at det var arbeidsdag. Samlet arbeidstid var mye lenger enn det vi er vant til å betrakte som akseptabelt i forbindelse med lønnet arbeid

Andelen med lang arbeidstid var mye lavere blant de ikke-yrkesaktive - 20%.

Menn hadde lang arbeidsdag uansett familiefase, muligens så lang at de ikke har mulighet til å tilpasse seg de skiftende krav som stilles i forskjellige familiesituasjoner.

Lange arbeidsdager var vanlig for gifte kvinner med større barn og full jobb. 62% hadde over 10 timers dag - 9% hadde 14 timer eller mere. Lange arbeidsdager var altså ikke et overgangsfenomen for småbarnfamiliene. Faktisk flere gifte kvinner med større barn som hadde mere enn 10 timers dag: 30% mot 25%.

Konklusjon:

Den tradisjonelle arbeidsfordeling mellom menn og kvinner er fremdeles den vanligste.

Menn utfører inntektsgivende arbeid i større grad enn kvinner, mens kvinner i større grad enn menn utfører egenarbeid i hjemmet.

Likevel en viss likestilling med hensyn til antall arbeidstimer 7,6 for menn - 7,7 for kvinner.

Likestilling med hensyn til samlet arbeidstid som preget den tradisjonelle arbeidsfordeling mellom gifte personer brytes ned når kona hadde inntektsgivende arbeid utenfor hjemmet. Yrkesaktive kvinner med yngste barn over 7 år arbeidet 10,5 timer mer pr. uke enn menn med yrkesaktive ektefeller og yngste barn over 7 år.

Hvis likestilling mellom kjønnene både med hensyn til arbeidsmuligheter og mengde er målsetningen må nok andre overta en del av den gifte kvinnens ansvar for egenarbeid i hjemmet.

Seminarret den 30.11.76.

Arbeidsløse husmødre. (Cecilie Høigaard -74.)

I 1973 var vel 4.000 kvinner registrert som arbeidsløse.
" " " 16.000 menn " " " " .

Ifølge arbeidskraftsundersøkelsene forsøkte 15.000 kvinner å skaffe seg arbeid mot 11.000 menn. Dette tyder på at den skjulte arbeidsløsheten er svært høy.

Statistisk sentralbyrå 1969 hadde en undersøkelse av 2.600 kvinner mellom 15 og 59 år. 41% av de ikke yrkesaktive ønsket å gå ut i arbeidslivet på intervju tidspunktet.

I C.H.'s undersøkelse har 87 kvinner arbeid i hjemmet som hovedbeskjeftigelse. Av disse svarer 69,2% at de ønsker arbeid nå eller senere.

Et annet sted i undersøkelsen finner en at bare 1,2% av kvinnene (T=990) ønsket å vie sitt voksne liv til barnepass og kjøkkenbenk.

55,4% er parat til å rykke ut i arbeidslivet straks dersom de praktiske forholdene blir lagt til rette for det d.v.s. barnehage og daghjems plasser.

Totalt antall kvinner med husarbeid som eneste beskjeftigelse: 549.000 privat forsørget.

Totalt antall kvinner som lever på trygd: 350.000 offentlig forsørget.

Herav: 202.000 alderspensjonister

76.000 uførepensjonister

76.000 etterlattepensjonister.

Seminaret 2. dag.

Vi startet med en innledning fra en av deltakerene om den nye arbeidsmiljøloven. Utfra et kvinnepolitisk synspunkt var det særlig arbeidsmiljølovens § 7 nr. 2 vi var interesserte i.

KVINNERS RETT TIL ARBEID - HVA SIER ARBEIDSMILJÖLOVEN?
Ot. prp. nr. 3 og nr. 41 1975-76

Arbeidsmiljøloven vil antagelig bli vedtatt i Stortinget i år og vil gjelde fra 1977 av. Den vil avløse arbeidervernloven av 1956, som gjelder nå.

Som navnet antyder, legger den nye loven adskillig vekt på arbeidsmiljøet. Dagens lov veier arbeidsmiljøet opp mot bedriftens økonomi.

Det som er nytt i loven er i korte trekk:

Arbeidsmiljøet skal være fullt forsvarlig. Dette er et minstekrav til alle bedrifter uten hensyn til den enkelte virksomhets økonomiske stilling. (§7)

Videre at arbeidsplassene skal innrettes slik at det kan sysselsettes arbeidstakere av begge kjønn. (§8)

Fedre skal etter den nye loven få rett til to ukers ulønnet permisjon i forbindelse med fødsel, samt rett til å dele inntil ett års ulønnet permisjon med moren. (§31)

Foreldre har rett til ulønnet omsorgspermisjon når de får et adoptivbarn inn i familien.

Rett til ammning: Man har rett til to halvtimes pauser pr. dag eller en time fri i begynnelsen eller slutten av arbeidstiden, eller en times pause utenom spisepausen ulønnet.

ARBEIDSMILJÖET:

Hovedkravet til arbeidsmiljøet er at dette skal være fullt forsvarlig, både ut fra et enkeltvis og samlet vurdering av de faktorer i arbeidsmiljøet som kan ha innvirkning på arbeidstakerens fysiske og psykiske helse og velferd (§7). Kravet om fullt forsvarlig arbeidsmiljø stilles som minstekrav til alle arbeidsplasser uansett bedriftens økonomiske stilling. Dette vil si at arbeidet skal være organisert slik at arbeiderne skal være organisert slik at arbeiderne er sikret mot ulykker og helseskader så langt som mulig.

Men det er likevel ikke nok å gjennomføre alle mulige miljøforbedringer hvis arbeidsmiljøet likevel ikke gir arbeidstakerne rimelig trygghet mot ulykker og skader.

Lovens krav om fullt forsvarlig arbeidsmiljø innebærer derfor at maskiner og arbeidsprosesser e. l. som ikke gir arbeideren tilstrekkelig vern vil måtte stanses. Hvorvidt denne regelen vil fungere i praksis er et åpent spørsmål.

Loven inneholder også en hjemmel til å begrense sysselsettingen av "... grupper av arbeidstakere som i forhold til spesielle arbeidsoppgaver kan være særlig utsatt for ulykker eller helsefare. Dette kan blant annet gjelde kvinner i fertil (fruktbar) alder hvor det i tilknytning til visse arbeidsoppgaver kan være behov for særlige vernetiltak for å unngå genetiske skader, fosterskader e. l. Hvis det ikke er mulig å treffe tilfredsstillende vernetiltak, kan det også komme på tale å nedlegge forbud mot å sysselsette kvinner i fertil alder i enkelte jobber. "(Ot. prp. nr. 3 1975/76 s. 104)

Resultatet av dette synet er at lovforslaget inneholder en fullmaktsbestemmelse som gir departementet rett til å "gi forskrifter som begrenser adgangen til å sysselsette visse grupper av arbeidstakere som i særlig grad kan være utsatt for ulykker- eller helsefare". Denne fullmaktsbestemmelsen tar særlig sikte på kvinner i fruktbar alder, slik som det framgår av sitatet ovenfor. Det er alle kvinner mellom 12 og 50 år. Dvs. de aller fleste av oss. Vi er yrkeshemmede arbeidstakere på grunn av vårt kjønn.

Proposisjonen sier blant annet at kvinner i fruktbar alder, i tilfelle graviditet, vil være en "spesiell arbeidstakergruppe", og at en må kunne stille andre krav til arbeidsmiljøet hvor "disse" sysselsettes, enn til arbeidsmiljøer hvor ~~disse~~ det ikke sysselsettes "slike" arbeidstakere. (s. 70)

Dette betyr at det loven mener med fullt forsvarlig arbeidsmiljø ikke nødvendigvis er forsvarlig for kvinner. Spørsmålet som oppstår da er :
Hvordan kan en si at arbeidsmiljøet er fullt forsvarlig når det ikke er forsvarlig for kvinner?
Hvem er det forsvarlig for hvis det ikke er forsvarlig for kvinner?

Vi mener det er galt at vi skal nektes visse typer jobber og at alle kvinner skal beskyttes fordi vi er i den alderen at noen av oss kan risikere å bli gravide. Sjansen for at alle kvinner i fruktbar alder helt plutselig skal bli gravide er så liten at det er ingen grunn til å beskytte oss alle sammen. Dette kan vi ta ansvaret for selv.

Menn blir fedre, men loven bekymrer seg overhodet ikke om menns arveanlegg. Den gir et inntrykk av førende omtanke for oss og vår biologi, og ikke minst der det kanskje kunne slumpe å bli et nytt liv. Tenk om samfunnet hadde vist så stor interesse for de barn som er født.

SÆRVERN VED OPPSIGELSE+

Vi drøftet forholdet til særvern av kvinner ved graviditet og fant både positive og negative sider ved dette.

Særvern er nødvendig for å legge forholdene til rette for at kvinner skal kunne være i lønnet arbeid. Faren er at særvern har vært brukt og blir brukt for å holde kvinner som arbeidskraftreserve.

Fordi vi föder og ammer barn kan vi aldri konkurrere på linje med menn. Derfor trenger vi særvern, men vi må kreve særvernet lagt opp slik at det ikke spenner beina under oss. Særvern må knyttes til rett til arbeid. Vi må kreve å få utvidet særvernet til også å gjelde menn hvor dette er mulig, da vil det ikke lenger være særvern. Vi må kreve full økonomisk kompensasjon under permisjoner. For å hindre at arbeidskjøperne vegrer seg mer for å ansette kvinner, må vi kreve at dette utbetales over trygdebudsjetten. Gravide må få rett til annet arbeid til samme lønn hvor arbeidet kan være farlig for henne eller hun ikke kan greie det. Hvis dette ikke er mulig, må vi kunne kreve at gravide får permisjon med full lønn. Vi må kreve at ammerettighetene gjøres reelle ved at daghjemmene legges ved arbeidsplassene og at en får lønn under ammepausene.

Fordi vi er kvinner trenger vi særvern, men loven tilfredsstillende ikke våre behov. Vi må kreve oss frabedt beskyttelse som ikke er saklig begrunnet. Vi kan ikke godta at alle kvinner betraktes som vordende mødre fordi vi er i fruktbar alder. Vår fruktbarhet må ikke brukes mot oss.

Med utgangspunkt i en konkret sak der mannens studiegjeld var kommet med i fellesgjelden, diskuterte vi muligheten for å få endret dette i de tilfelle der resultatet ble svært urimelig. Vår klients advokat prøvet dette spørsmålet for skifteretten, men tapte. En annen advokat mente det var grunnlag for å prøve dette spørsmålet for lagmannsretten, men desverre var fristen utgått.

Det er ofte at folk gifter seg i studietiden. I dette tilfellet skulle mannen få sin utdanning først mens hun hadde halvdagsjobb og var hjemmeværende husmor og passet barn ved siden av. Han studerte i 9 år og fikk en betydelig studiegjeld. Når hun skulle begynne på sin utdanning, begjerte han skilsmisse. I dette tilfellet var det åpenbart urimelig at hun skulle sitte igjen med halvparten av hans gjeld, men det er klart det må en konkret vurdering til i hvert tilfelle av denne art. Vi drøftet om man kunne finne hjemmel til å holde slik gjeld utenfor skifte etter nåværende regler, og om eventuelt en regel om skjevdeling, en regel om at det skal være særgjeld uten at det er gjeld på særreie-gjenstand, eller en skjønnsmessig regel som rettet på de groveste tilfelle, kunne gjøre resultatet rimeligere i slike tilfelle. Det ble også hevdet at vår oppgave var å peke på de nåværende regler hvor de slår uheldig ut, og overlate til departementene å selve utformingen av reglene. Andre mente at dette ville få mere vekt hvis vi legger fram et skikkelig forslag. To av møtedeltakerne ble nedsatt i en gruppe for å arbeide videre med dette.

Det neste vi tok opp var hva det egentlig betyr å ha et arbeid. Foruten større anledning til å skaffe seg materielle verdier, har det mye med vår egen utvikling